

Geliş Tarihi: 16.11.2018
Kabul Tarihi: 19.11.2018
Yayın Tarihi: 17.01.2019

OĞUZTAD

OĞUZ TÜRKÇESİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Sayı: 1 - Ocak 2019

s.s. 48-107

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ ESERLERİNDEN ÇENGNÂME’NİN YENİ BİR NÜSHASI VE NÜSHA FARKLARI

Talha DİLBEN*

ÖZET

Oğuz Türkçesine dayalı olarak gelişen ve Anadolu’da merkezi otoritenin sarsılmaya başladığı XIII. yüzyılda yazı dili olan Eski Anadolu Türkçesi, Selçuklu Devleti’nin yıkılmasının ardından Beylikler döneminde ve Osmanlı Devleti’nin bir döneminde belirgin özellikleriyle gelişimini sürdürmüş, XV. yüzyılın ardından çeşitli değişikliklerle yerini Osmanlı Türkçesine bırakmaya başlamıştır. Gelişimini birçok müellifin yazdığı eserlerden takip edebildiğimiz Eski Anadolu Türkçesinin eserlerini veren önemli müelliflerden biri de XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen, Germiyanlı olduğu düşünülen Ahmed-i Dâî’dir. Çok sayıda eser yazmış olan müellifin, en meşhur ve kaynaklarda adı ilk sırada yer alan eseri Çengnâme adlı mesnevisidir. Kimi kaynaklarda hakkında yanlış bilgi verilen, başka eser veya eserlerle karıştırılan Çengnâme üzerine yapılan kapsamlı çalışmalar, eserin gerçek değerini göstermiştir.

Çengnâme’nin, İsmail Hikmet ERTAYLAN ve Vasfi Mahir KOCATÜRK’ün adlarıyla da anılan, günümüze kadar ulaşabilmiş iki nüshası olduğu biliniyordu. Ancak kütüphaneler dışında, eksik de olsa, Çengnâme’nin yeni bir yazma nüshası daha tespit edilip şahsi kitaplığımıza eklenmiştir. Çalışmamızda, dil ve imla özelliklerinin ardından, yeni nüshanın metni Gönül

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D.
dilbentalha@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4434-9859>

ALPAY TEKİN'in çalışmasında verilen metinle karşılaştırılarak nüsha farkları dipnotlar ile gösterilmiş, nüshanın örnek pozları sunulmuştur. Ayrıca yeni bulunan nüshanın tarih tahmini yapılırken yalnızca dil ve imla özelliklerine değinilmemiş, nüshadaki filigrandan da faydalanılmıştır. Nüshadaki filigrana daha önceki bir çalışmada 1517 yılına ait bir belgede rastlanıldığı görülmüş ve böylece nüshanın tarih tahmini temellendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Ahmed-i Dâî, Çengînâme, Mesnevi, El Yazması, Nüsha, Filigran

**A NEW COPY OF "THE ÇENGNÂME", ONE OF THE LITERARY WORKS OF OLD
ANATOLIAN TURKISH AND THE COPY DIFFERENCES**

ABSTRACT

First of all, the written language of Old Anatolian Turkish started to develop with distinctive characteristics based Oghuz Turkish continually; When central authority quaked and after Seljuk Empire collapsed, Seigniorities' era, Ottoman Empire's first centuries. After XVth century Old Anatolian Turkish started to yield with some variations Ottoman Turkish instead. The thought about Ahmed-i Dai, who is from Germiyan, one of the most important authors of the centuries of which he lived between a half of XIVth and another half of XVth approximately; Ahmed-i Dai wrote a lot of books not only but also Ahmed-i Dai wrote masnavi which is called Çengname, one of the his masterpiece. Some sources of books they mixed up wrongfully another sources of books but inclusive works on Çengname had shown its real value.

It was known two copies of Çengname which were called by Vasfi Mahir KOCATURK and Ismail Hikmet ERTAYLAN already too. Even if a new copy of the manuscript added our personal library, except lack of the other libraries. After dictation and language specialties; the new copy of the Çengname's text compared with given text Gonul ALPAY TEKİN's work and shown copy differences by footnotes, sample poses of the copy were presented in our work. Last but not least when the processing, date predicting of the new copy we emphasize not only dictation and language but also profited a new copy's watermark. The watermark on the copy based on predicting its date previous work stumbled by a text which is written in 1517.

Key Words: Oghuz Turkish, Old Anatolian Turkish, Ahmed-i Dai, Çengname, Masnavi, Manuscript, Copy, Watermark

GİRİŞ

Anadolu'da XIII. ve XV. yüzyıllar arasında verilen eserlerle gelişimi izlenebilen Eski Anadolu Türkçesi, tarihi süreç ve olaylar içerisinde Orta Asya'dan göç ve fetihlerle Anadolu'ya gelerek Avrupa içlerine kadar çok geniş bir toprağı yurt edinecek, çok sayıda millete hükmedecek Batı Türklerinin yazı dili olmuş ve Eski Anadolu Türkçesiyle önemli eserler yazılmıştır. Oğuz Türkçesine dayalı olarak gelişen Eski Anadolu Türkçesi, tek bir merkezi otoritenin hâkim olduğu bir ortamda değil, ciddi krizlerle sarsılan Selçuklu Devleti'nin yıkılmak üzere olduğu bir ortamda gelişimini sürdürmüş, Selçuklu'nun ardından güç kazanan beyliklerde güçlü bir biçimde yazı dili olarak yerleşmiş, II. Mehmed'in (ö. 1481) İstanbul'u fethetmesinin ardından

değişen ortamda çeşitli farklılıklara uğramaya başlayarak XV. yüzyıldan sonra yerini Osmanlı Türkçesine bırakmaya başlamıştır.

Oğuz Türklerinin Anadolu topraklarına gelmeleri XI. yüzyılda başlamasına rağmen, Oğuz Türkçesini bir yazı dili hâline getirmeleri XIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu durum Anadolu'daki Oğuz Türklerinin nüfusuyla da ilgilidir. 1071 yılındaki Malazgirt zaferinden sonra, bu savaşa katılan Artuk Bey, Saltuk Bey, Mengücek Gazi, Danişmend Gazi gibi Oğuz beyleri Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kendi beyliklerini kurdular (Akar, 2018: 45). XI. ve XII. yüzyıllarda Azerbaycan ve Anadolu'ya gelen, nüfusça çok kalabalık olmayan Türkler, Bizans ve Haçlılarla savaşarak Anadolu'da tutunma mücadelesi veriyorlardı. Ancak XIII. yüzyılın başlarında Cengiz'in zuhuru ve Moğol baskıları nedeniyle Türkistan'daki diğer Oğuzlar da Anadolu'ya gelmek zorunda kalmış, Anadolu'daki Türk nüfusu bu yer değişikliği nedeniyle hızlıca artmış ve yeni bir yazı dili ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Ercilasun, 2014: 433).

Anadolu sahasında XIII. ve XV. yüzyıllar arasında yazılmış Türkçe eserler, Eski Anadolu Türkçesinin gelişimini izleyebilmeyi sağlamaktadır. Bu eserleri yazabilecek veya diğer dillerden eser çevirebilecek kudrette pek çok sanatçının yetişmesi, devrin kültür ve sanat bakımından bir hayli zengin hal almış olmasından kaynaklanır. XIII. yüzyılda Selçuklu Devleti'nin zayıf durumu ve siyasi krizler nedeniyle oldukça huzursuz bir ortam olmasına rağmen, "*Timur (1370-1405)'un 1400'de Sivas'a, 1402'de de Ankara'ya geldiği ve bütün Anadolu'yu istilâ ettiği kısa devre sayılmazsa, Anadolu bir buçuk yüzyıllık bir zaman içinde nispeten rahat bir nefes almıştır.*" (Alpay Tekin, 1992: 2). İşte Selçuklu'nun son dönemiyle kıyaslandığında, Timur'un Anadolu'yu istila ettiği dönem dışında, siyasi ve iktisadi krizlerin azaldığı, ayrı ayrı devletçikler bile olsa, kendi dâhillerinde güçlü ve istikrarlı olan, sanatı ve sanatçıyı destekleyen, üstüne üstlük dünyanın en verimli arazilerinden birinde ve yüksek seviyede bir kültürel zenginliğe sahip Anadolu topraklarının üzerinde kurulmuş bu müstakil beyliklerin zuhuru ile XIII. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da âdetâ sanat üsleri ortaya çıkmıştır.

Dağılan Selçuklu Devleti'nin ardından, tek bir merkezi otoritenin yokluğunda beylik olarak güçlenme şansı bulmuş, her biri toprak sahibi olan ve siyasi fırsatları değerlendirerek buldukları bölgelere muktedir olabilmiş iktidar sahibi beyler, yalnızca siyasi ve iktisadi meseleleri göz önüne almamış, kudretli sanatçıları da etraflarında toplayarak sanatçı yetiştirilmesini teşvik etmişler, bununla birlikte hem kendi muhayyilelerinde hem de himâyeleri altındaki insanların, destek çıktıkları sanatçıların gözlerinde ve idraklerinde, yalnız işlemeli ve gösterişli bir tahtın değil; tahrif edilmiş olduğuna inandıkları bir dine mensup insanlardan oluşan Bizans'ın topraklarını fethetme hayaliyle büyülenmiş baş idareciler, adaletle hükmetmeleri beklenen karar vericiler olarak din serveri Peygamber'in vârisleri konumuna da oturmuşlardır. Siyasi ortamdaki nispeten rahatlatma ve fetihler, verimli araziler üzerindeki bolluk ve bereket, büyük bir coğrafyayı yüzyıllarca himâyesinde tutan ve Hristiyan dünyasını idare eden papalığın kolay kolay vazgeçemeyeceği İstanbul'u da elinde bulunduran Bizans'ın zayıflayan durumu Batı Türklüğünü inşâ etmeye başlayan Oğuz Türklerinin giderek daha da batıya ulaşacaklarının sinyallerini vermekteydi.

Timur'un istilasının ardından, tıpkı Köseadağ Savaşı'ndan (1243) sonra olduğu gibi, Anadolu'da beylikler için yeni fırsatlar doğmuş ve kudretli sanatçılar da bu beylikleri idare eden beylerin dikkatlerini çekebilmek için onlara sunulmak üzere eserler yazmışlardır. Bu ortamda her sanatçının arkasında onu destekleyen siyasi bir otoritenin varlığından söz etmek kaçınılmazdır (Akar, 2018: 51). Selçuklular döneminde Arapça ve Farsçanın etkisi kendini çok daha fazla

hissettirmekteyken Beylikler döneminde Türkçe ön plana çıkmış, bu durum Eski Anadolu Türkçesinin bir yazı dili olarak güçlü bir biçimde yerleşmesini sağlamıştır (Şahin, 2015: 25). Anadolu'da Türkçe şiir yazan en eski şairin Ahmed Fakih olduğu düşünülmüştür. Ahmed Fakih'in Çarhnâme adlı eseri hakkında ilk bilgileri veren ve eseri ilk yayınlayan Mehmed Fuad Köprülü olmuştur (Şahin, 2015: 20). Çarhnâme'nin Eski Anadolu Türkçesinin en eski eseri olabileceği konusunda görüşler vardır. Ancak Ahmed Fakih adını taşıyan, farklı yüzyıllarda yaşamış birden fazla şair vardır. Dolayısıyla Çarhnâme'nin Eski Anadolu Türkçesinin en eski eseri olduğu görüşü ve eserin bilinen Ahmed Fakih'lere âdiyeti şüphelidir (Sertkaya, 1989: 67).

Hakkında bilgi veren kaynakların hepsi Ahmed-i Dâî'yi Germiyanlı olarak gösterirler. Ancak doğum yeri ve tarihi üzerinde kaynaklardaki bilgiler birbirini tutmamaktadır. Eserlerine bakarak onun I. Murad, Germiyan Beyi II. Yakub, Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman ve II. Murad devirlerini idrak ettiği söylenebilir (Kut, 1989: 56). Bir Germiyan sanatçısı olduğu düşünülen Dâî'nin Osmanlılar ile de yakın ilişkiler kurduğu görülmektedir.

Dâî'nin eserlerinin sayısı hakkında araştırmacıların farklı görüşleri olmuştur. İsmail Hikmet Ertaylan'a göre Dâî'nin yirmi (Ertaylan, 1952), Vasfi Mahir Kocatürk'e göre on beş (Kocatürk, 2018) Gönül Alpay Tekin'e göre on yedi (Alpay Tekin, 1992), Günay Kut'a göre on dört (Kut, 1989) eseri vardır. Kut'a göre Dâî, çoğu tercüme olan sekizi mensur, altısı manzum on dört eser kaleme almıştır. Buna göre müellifin; Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Miftâhu'l-cenne, Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bîr-nâme, Tercüme-i Eşkâl-i Nasîr-i Tûsî, Teressül, Tercüme-i Tezkiretü'l-evliyâ, Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî, Vesiletü'l-mülûk fi ehli's-sülûk mensur eserlerini oluşturur. Manzum eserleri de şunlardır: Türkçe Divan, Farsça Divan, Vasiyyet-i Nûşirevân-ı 'Âdil be-Pusereş Hürmüz-i Tâcdâr, Câmasbnâme, 'Ukûdü'l-cevâhîr, Çengnâme (Kut, 1989: 56). Ancak Dâî'ye atfedilen Ebu'l-Leys-i Semerkandî Tefsiri Tercümesi'nin, Musa İznikî'nin Enfesü'l-cevâhîr adlı Ebu'l-Leys es-Semerkandî Tefsiri tercümesinin nüshaları olduğu anlaşılmıştır (Çetin, 2007: 85). Muhtasar, Cevâhîrî'l-Ma'ânî ve Yüz Hadis Tercümesi gibi eserler de Dâî'ye ait olduğu iddiasıyla kimi zaman zikredilmiştir (Çetin, 2004: 27-28). Dâî'ye atfedilen eserlerden biri de Sirâcü'l-kulûb adlı mensur eserdir. Ertaylan, bugün yeri bilinmeyen Raif Yelkenci nüshasına dayanarak eserin Dâî'ye ait olduğunu hatta Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye adlı eseriyle konu bakımından bir hayli yakın olduğunu belirtmektedir (Ertaylan, 1952: 177-178). Ancak eserde Dâî'nin adı geçmediği için bu eserin Dâî'ye ait olmadığı düşünülür. Dâî'nin bazı eserlerinin tercüme olması Sirâcü'l-kulûb'un da ona atfedilmesine neden olmuş olabilir (Karasoy, 2013: 21). Ona atfedilen eserlerden Cinânü'l-cenân'ın Dâî'ye ait olmadığı kesindir. (Kut, 1989: 58). Yine Dâî'ye atfedilen ve manzum eserler olan Esrâr-nâme ve Mansûrnâme'nin Ahmed-i Dâî'ye âdiyeti hakkında kesin bir şey söylemek güç olup Ertaylan'ın saydığı eserlerden Mutâyebât'ın ise müstakil bir eser olmadığı anlaşılmıştır (Çetin, 2006: 114). Dâî'nin, Farsça öğretmek amacıyla yazdığı ve daha önceki bir çalışmada Muhtasar adıyla tanıtılan eserinin adının ise Müfredât olduğu anlaşılmıştır (Çetin, 2006: 117).

Çengnâme'nin içerik özelliklerine daha önceki çalışmalarda detaylı olarak değinildiği için, gerekli bilgilerden sonra benzer bilgiler üzerinde değil, yeni nüsha üzerinde durulmuştur.

ÇENGNÂME'NİN KONUSU VE BİLİLEN NÜSHALARI

Çengnâme, aruzun *mefâilün mefâilün feûlün* kalıbı ile yazılmış 1446 beyitten ve yirmi dört bölümden meydana gelen bir mesnevidir (Kut, 1986: 58). Eser, çengin yirmi dört teli ve Doğu

musikisindeki yirmi dört makamla bağlantılı olarak yirmi dört bölüme ayrılmıştır (Alpay Tekin, 1992: 83). Türk musikisinde özel bir yere sahip olan çeng, kanuna benzeyen ve dik tutularak çalınan, şekil bakımından Batı musikisindeki harpa benzeyen telli sazlardan biridir (Gültaş, 1993: 268). Çengnâme’de, ipek kıllar, servi ağacı, ahu derisi ve at kılından yapılmış perde gibi çengi oluşturan unsurların çeng hâline gelişleri hikâye edilerek tasavvufi mesajlar verilmektedir. Dâî, ipek tellerin, çengin çanağının, çanağın üzerindeki derinin ve at kılından perdelerin sergüzeştini; ipek böceğinin, servi ağacının, ahunun ve atın hikâyelerini anlatarak ortaya koyar (Alpay Tekin, 1992: 85). Çengi oluşturan bu unsurların her birinin kendi hikâyesi vardır. Şair, etkileyici bir dille bu unsurların kendi vatanlarından, ait oldukları yerlerden ayrılışlarından ve çeng üzerinde bir araya gelişlerinden bahsederek aslında insanın mâcerâsını anlatmaktadır.

İsmail Ünver, mesnevileri konularına göre dört grup altında sınıflandırmıştır. Bunlar, okuyucuya bilgi vermek ve onu eğitmek amacı güden dini ve tasavvufi mesneviler; okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menbikelerden ya da tarihten alan mesneviler; sanat yönü ön planda olan, okuyucunun edebi zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve mâcerâ olan mesneviler; şairlerin gördüklerini ve yaşadıklarını anlatan, toplum hayatından kesitler veren mesneviler şeklindedir (Ünver, 1986). Çengnâme, bu mesnevilerden ilk gruba dâhil olan, temsili yoldan tasavvufu anlatan tasavvufi bir mesnevidir.

Ahmed-i Dâî hakkında bilgi veren kaynaklar, onun eserlerinden bahsederken Çengnâme’ye ilk sırayı vermişlerdir. İkinci sırada Teressül adlı eseri gelmektedir (Alpay Tekin, 1992: 57). Kaynaklarda bu iki eserden daha fazla söz edilmesi, bu iki eserin Dâî’nin diğer eserlerine göre daha çok ün kazandığını göstermektedir. Ahmed-i Dâî, Çengnâme adlı mesnevisinde "*çengi merkez yaparak, diğer musikî âletlerini onun etrafında toplamış; bir yandan çengin onlara olan üstünlüğünü anlatmış ve bir musikî faslını tasvir etmiş; diğer yandan bu musikî âletlerinin şekillerinin, çeşitli hususiyetlerinin ve isimlerinin yarattığı çağrışımlardan veya musikî makamları ve şekillerine ait kelime ve tabirlerin lügat mânâlarından faydalanmış; böylece musikî âletleri, musikî terimleri ve tabirlerinin etrafında teşbihler, istiareler ve mazmunlar yaratmıştır.*" (Alpay Tekin, 1976: 83). Çengnâme’yi *güzel bir efsane ve destan* olarak tanımlayan Vasfi Mahir Kocatürk’e göre de eser; içinde hayat, tabiat ve aşkın olduğu, canlı ve samimi bir edaya sahip olan, nazım dili ve ritmi bakımından ileri hamleli, dil ve ifade bakımından devrin en mükemmel eserlerinden biridir (Kocatürk, 2018: 113). Eseri ilk defa, o güne kadarki en geniş şekliyle ele alan İsmail Hikmet Ertaylan, Çengnâme’nin yer yer tasavvufi fikirlerle ve motiflerle süslenmiş ilk orijinal didaktik ve romantik mesnevi olduğunu söyler (Ertaylan, 1952: 82). Âmil Çelebioğlu’na göre Çengnâme, *yer yer sâkî-nâme özelliği taşıyan pitoresk ve romantik bir eser* olmasının yanı sıra şairin teşhis ve intak sanatı kullanarak çeng ve çeng parçalarıyla konuştuğu temsili bir manzume olması bakımından da nevindeki ilk Türkçe mesnevidir (Çelebioğlu, 2018: 120). Harun Tolasa’ya göre de alegorik bir nitelik taşıyan eser, konusu ve üslubu bakımından Dâî’nin en ilgi çekici eseridir (Tolasa, 1982: 7).

İsmail Hikmet Ertaylan, Çengnâme’yi, tıpkıbasımını yaptığı eksik nüsha üzerinden değerlendirdiği için eserin bölümlerini zikrederken ve değerlendirmeler yaparken bazı hatalara düşmüştür (Alpay Tekin, 1992: 60). Bu nüshadaki eksik kısımlar, Vasfi Mahir Kocatürk’ün özel kitaplığında bulunan nüsha ile tamamlandığında metinle ilgili birçok sorun çözülmektedir. Ertaylan’ın çalışmasında eserle ilgili yapılan bazı yanlış değerlendirmeler, Çengnâme’yi çok acele incelediğini göstermektedir. Örneğin tarihi kimliği tespit edilemeyen Mehmed Paşa’nın övüldüğü küçük bir parçanın baş kısmı İsmail Hikmet Ertaylan’ın tıpkıbasımını yaptığı Burdur

nüshasında eksiktir. Dolayısıyla araştırmacı bu bölümde övülen kişiyi Emir Süleyman olarak göstermiştir (Alpay Tekin, 1992: 60). Eserde, Mehmed Paşa’nın övgüsünü içeren bölüm *Der medh-i Mehemmed Pāşā* başlığını taşımaktadır. Yeni nüshada bu bölümün başlığı ve bazı beyitleri bulunmasa da, biri yalnız yeni nüshada bulunan son 12 beyiti mevcuttur.

Çeng adlı müzik aletinin etrafında şekillenen bir hayal dünyası üzerine kurulu olan eser hakkında kaynakların, tezkirelerin çoğu yanlış veya eksik bilgi vermişlerdir. Bazı kaynaklarda verilen yanlış bilgiler, onları referans alan diğer kimseleri de yanlış bilgiye sürüklemiş olmalıdır. Çengnâme’nin gerçek değerinin geç anlaşılması bu nedendir ve eserle ilgili problemlerin başında kaynaklardaki bu yanlış bilgiler gelmektedir. Eserle ilgili temel olarak iki problem var olmuştur. Biri, eser hakkında bilgi veren tezkirecilerin ve araştırmacıların, bir imla problemi nedeniyle eser adını yanlış okumaları veya aktarmaları, diğeri de eseri doğrudan başka bir müellifin eseriyle karıştırmalarıdır. Tezkireciler genelde aydın kimseler olmalarına rağmen, tezkirelerinde söz ettikleri her eserin gerçek mâhiyetini bilmeleri mümkün değildi. Çengnâme hakkında kaynaklarda doğru olmayan bilgilerin yer alması, eser adının genel bir imla problemi dolayısıyla yanlış okunması ya da aktarılması ve bu nedenle konusunun karıştırılmış olmasından kaynaklanmıştır.

Gerek Eski Anadolu Türkçesinde gerek Osmanlı Türkçesinde hiçbir zaman kesin çizgilerle belirlenmiş, oturmuş bir imla olmamıştır. İmlada günümüzde bile iyi eğitim almış kişiler arasında da muhtelif kullanımlar olabilmektedir. Bu nedenle daha eski dönemlerde imla problemlerinin olması kaçınılmazdır. Çengnâme’nin günümüze ulaşabilmiş üç nüshasının başlıklarına bakıldığında, VMK (Koyunoğlu) nüshasında Çengnâme adının başlıkta zikredilmediği, *Mecmū’atü’l-leṭāyif* şeklinde bir başlığın bulunduğu görülür. Ertaylan’ın tıpkıbasımını yaptığı Burdur nüshasında ise metin kısmının üzerinde herhangi bir başlık görülmemektedir. Ancak Ertaylan, yayımında *Çeng-nâme* adını kullanmıştır. Ayrıca Dâî, eserinin *Hâtimetü’l-kitâb* başlıklı XXIII. bölümünde eserine *Uşşâknâme* adını verdiğini söyler:

Bu gün ‘aşr içre bu ‘uşşâk-nâme

İrişdi Rüm ilinden vaşfi Şâma (Alpay Tekin, 1992: 69)

Yeni nüshada eser adı *c* (cim) ile yazılmış ancak kırmızı mürekkep ile yazılı olan başlığa siyah mürekkep ile bir nokta daha ilave edilmiştir. Yeni nüshanın başlığı *Min hazihi kitâb-ı Çengnâme mine’l-musa[nn]if-i hikme* şeklindedir ve *Hikmet konusunda kaleme alınmış Çengnâme kitabı* olarak çevrilebilir. *Çengnâme*’nin ilk sesi olan *ç*’nin, bugün varlığı bilinmeyen kimi nüshalarda ya da diğer kaynaklarda *c* (cim) ile yazılması, eser hakkında bilgi veren tezkirecilerin, büyük ihtimalle eseri görmeden ya da yeterince incelemeyen bilgi vermeleri, eserin cenk, savaş konulu bir eser zannedilmesine neden olmuş olmalıdır. Önceki iki nüshanın başlıklarında eser adının zikredilmemesi, eserin hâtime bölümünde de farklı bir adın zikredilmesi gibi durumlar yeni nüshayı daha değerli kılmaktadır. Çünkü eserin günümüze ulaştığı kesin olarak bilinen üç yazma nüshası içerisinde eser adının *Çengnâme* olarak zikredildiği tek nüsha, çalışmamıza konu edilen yeni nüshadır.

Mesnevinin konusuyla ilgili bilgi yanlışlığı Âlî ile başlamıştır. Âlî, eseri Şeyhoğlu’nun *Ferâhnâme*’si ile karıştırıp savaş konulu olduğunu zannetmiştir (Alpay Tekin, 1992: 57). Kâtib Çelebi ise eserin adını *Cengnâme* olarak tespit etmiştir. Osmanlı edebiyatı araştırmacılarından Gibb, eseri savaş konulu zannetmiş; tarihçi Hammer de Ahmed-i Dâî’nin *Cengnâme* ve *Ferâhnâme* adlı eserleri olduğu şeklinde yanlış bilgi vermiştir (Kut, 1989: 58).

Ahmed-i Dâî'nin hem divanının hem de Çengnâme'sinin ilk nüshalarını birbirine karışmış bir külliyyat biçiminde Burdur'da Vakıf ve Halkevi Kitaplığı'nda Ahmed Ateş bulmuştur (Ateş, 1948: 172). Kaynaklarda anılmasına rağmen, hakkında yeteri kadar bilgi verilmeyen veya yanlış bilgi verilen Çengnâme'nin ilk nüshası Burdur'da bulunduktan sonra, Vasfi Mahir Kocatürk'ün özel kitaplığında ikinci bir nüsha bulunmuş ve eserin Fetret Devri'nde, Emir Süleyman ve kardeşleri arasındaki mücadeleyi değil, çeng adı verilen müzik aletinin etrafında birtakım sergüzeştleri anlatan tasavvufi bir mesnevi olduğu anlaşılmıştır. Burdur'da bulunan yazmanın tıpkıbasımı İsmail Hikmet Ertaylan tarafından *Türk Edebiyatı Örnekleri VII Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri*¹ adlı kitabında verilmiştir. Vasfi Mahir Kocatürk'ün özel kitaplığında bulunan nüshanın tıpkıbasımı² da Gönül Alpay tarafından yayınlanmıştır.

Çengnâme üzerine yapılan ilk kapsamlı araştırma İsmail Hikmet Ertaylan'a aittir. Ancak Ertaylan, söz konusu eserinde yalnızca Çengnâme'yi incelemeyeceği için eserin gerçek değeri ortaya konamamıştır (Alpay Tekin, 1992: 59). Gönül Alpay Tekin, Çengnâme üzerine yapılmış üç tez³ olduğunu belirtir. Bu tezler, Ertaylan'ın eksik tıpkıbasım yayınına dayanmaktadır (Alpay Tekin, 1992: 65). Çengnâme'nin metniyle ilgili olarak bir tez çalışması daha yapılmıştır.⁴ Bu çalışmada da Ertaylan'ın Burdur nüshası olarak yayınladığı metin esas alınmıştır (Tel, 1997). Tüm bu çalışmalardan çok daha kapsamlı olan, Çengnâme'nin en geniş incelendiği ve hem İsmail Hikmet Ertaylan'ın adıyla anılan ilk nüsha hem de Vasfi Mahir Kocatürk'ün kitaplığında bulunan ikinci nüsha ele alınarak eserin tam metni oluşturulan, aynı zamanda muhteva özelliklerine de hiç olmadığı kadar geniş değinilen çalışma, Gönül Alpay Tekin tarafından hazırlanıp Harvard Üniversitesi tarafından yayınlanan *Çengnâme Ahmed-i Dâî* adlı çalışmadır.

Çengnâme, tamamen telif bir eser değildir. Kendisine esin kaynağı olan bir mesnevi vardır. Ancak şair bunu yalnızca bir ilham kaynağı olarak ele almış, orijinal ve daha hacimli bir eser yazmıştır. Ahmed-i Dâî, Çengnâme'nin *Sebeb-i nazm-ı kitâb* başlıklı bölümünde, İran şairi Sa'dî'nin (ö. 1292) yaklaşık 70 beyitlik bir mesnevisinde çeng adlı müzik aletinden bahsettiğini, kendisinin de Farsçayla arasının iyi olduğunu ancak eserin Farsçası zevk vermediği için eseri Türkçeye çevirdiğini belirtmiştir. Şair bu yönüyle Türkçenin edebi bir dil olarak yüksekliğini de dile getirmektedir:

Meger pîr-i tarîkat şeyh Sa'dî

Ki hikmet gencinüñ ol idi nağdi (VMK 297^{ab}; TD 74^{ab}; İHE -)

...

Bağuban çenge ol 'ibret gözinden

'İbâret eylemiş ma'nî yüzünden (VMK 299^{ab}; TD 76^{ab}; İHE -)

...

¹ Ertaylan, İsmail Hikmet (1952). *Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

² Alpay, Gönül (1973). *Ahmed-i Dâî And His Çengnâme*, (Edited by Şinasi Tekin), Harvard University Printing Office.

³ Bu tezler şunlardır: Reste Tuğcu, (1949-1950). *Çengname'nin transkripsiyonu ve edebî tahlili*, Türkiyat, Tez No. 344; Ayhan Kurdoğlu, (1962). *Çengnâme, Gramer incelemeleri ve metin*, İ.Ü. Ed. Fak. Genel Ktp. THT 94; Musa Ahmet, (tarihsiz). *Ahmed-i Dâî'nin Çeng-nâme Mesnevisinin transkripsiyonu*, (DTC Fak. Mezuniyet Tezi No. 50. (Alpay Tekin, 1992: 65)

⁴ Çengnâme ile ilgili diğer tez şöyledir: Tel, Hatice (1997). *Çengname (transkripsiyonlu metin ve tahlil)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

Ki yitmiş beyt olaydı artuk eksük

Buyurmuş Pârsîce hûb u nâzûk (VMK 310^{ab}; TD 87^{ab}, İHE -)

...

Ğaraž çün fehm olmaz tercümânsuz

Me’ânîden ne aîlansun beyânsuz (VMK 312^{ab}; TD 89^{ab}, İHE -)

Sa’dî’nin çeng ile ilgili bu Farsça mesnevisini okuyan Dâî, eserin Farsçasından edebi bir zevk alamadığını ve bu nedenle eseri Türkçeye çevirdiğini bildirmektedir:

Anuñ kim hazzı yoğdur Pârsîden

İrişmek zevkini virmez resîden (VMK 313^{ab}; TD 90^{ab}, İHE -)

...

Benüm çün ülfetüm var Pârisîyle

Getürdüm Türkîye Hâk yarısıyle (VMK 315^{ab}; TD 92^{ab}, İHE -)

Çengnâme’nin, İsmail Hikmet Ertaylan ve Vasfi Mahir Kocatürk’ün adlarıyla da anılan iki nüshası dışında, özel kitaplığımızdaki yeni nüshayla birlikte günümüze ulaştığı bilinen üç yazma nüshası vardır. İsmail Hikmet Ertaylan’ın adıyla anılan nüsha Burdur nüshası, Vasfi Mahir Kocatürk’ün adıyla anılan nüsha Koyunoğlu nüshasıdır. Araştırmacılar tarafından eserin bir adet de Sivas’ta, Ziya Karal’da bir nüshası olduğu ancak bu nüshayı hiçbir araştırmacının görmediği belirtilmiştir. Yeni bulunan nüsha büyük oranda eksik olduğu için Ziya Karal’da bulunduğu söylenen nüshanın yeni bulunan nüsha olmadığını düşünmekteyiz.

Ahmed Ateş tarafından birbirine karışmış bir külliyat biçiminde Burdur Vakıf ve Halkevi Kitaplığı, No. 735’te tespit edilen Çengnâme’nin Burdur nüshasında, müstensih adı ve tarih kaydı bulunmasa da Ahmed Ateş, nüshanın kağıt özelliğine dayanarak hicri IX. yüzyılda yani miladi XV. yüzyılda istinsah edildiğini belirtmektedir. Yine Ateş’e göre, eserin ve şiirlerin tertibinin bozulması da nüsha son defa ciltlenirken sayfaların yer değiştirmesinden kaynaklanmıştır (Ateş, 1948: 172). Nüshada bazı sayfaların bir bölümünde bulunan boşluklar, bu bölümlerin daha sonra minyatürle doldurulmasının planlandığını ancak bunun gerçekleşmediğini düşündürmektedir (Ateş, 1948: 173). Vasfi Mahir Kocatürk’ün kitaplığında bulunan ikinci nüshada da müstensih adı ve tarih kaydı bulunmamaktadır. Ancak nüshaların imla özellikleri, Ahmed Ateş’in XV. yüzyılda istinsah edildiğini düşündüğü İHE nüshasının VMK nüshasına göre daha önceki bir tarihte istinsah edildiğini göstermektedir (Alpay Tekin, 1992: 298). Çengnâme’nin eksik yeni nüshasının ise dil, imla ve filigran özelliklerinden XVI. yüzyılda istinsah edildiği düşünülmektedir.

ÇENGNÂME’NİN YAZILIŞ TARİHİ VE SUNULDUĞU KİŞİ

Çengnâme’deki bazı beyitler, eserin 808H./1406M. yılında⁵, bahar mevsiminin başlangıcında, Şevval ayında, yani 11 Mart - 8 Nisan arasında yazıldığını gösterir (Alpay Tekin, 1992: 69). Eserde Emir Süleyman’a (ö. 1411) geniş bir yer ayrılmış ve eserin Emir Süleyman’a sunulduğu

⁵ Eserin miladi yazılış yılı bazı çalışmalarda 1405 olarak zikredilmiştir. Ay da hesap edildiğinde eserin telifinin tamamlandığı miladi yıl Tunca Kortantamer ve Günay Kut’un verdikleri gibi 1406’dır.

belirtilmiştir. Şair, Hz. Süleyman'a karıncanın bir çekirge budunu armağan etmesi gibi, kendisini bir karıncaya benzeterek, aynı adı taşıyan Emir Süleyman'ı da Hazret-i Süleyman'a benzetmekte ve bu yolla eserini Emir Süleyman'a sunduğunu bildirmektedir:

Süleymāna karınca armağanı

Çekirge budıdur kim iltür anı (İHE, VMK 283^{ab}; TD 59^{ab})

Benüm daḥı tapuñda armağanum

Du'ādur ger kabül iderse ḥānum (İHE, VMK 284^{ab}; TD 60^{ab})

Eserini, Fetret devrinde tahta sahip olmak için mücadele eden ve bir hükümdardan neredeyse farkı olmayan Emir Süleyman'a (ö. 1411) sunan Dâî'nin, Osmanlı saray çevresine ne zaman ayak bastığı ve orada ilişkilerini ne kadar sürdürdüğü bilinmemektedir. Dâî, Çengnâme'yi tamamladığı sıralarda Emir Süleyman Bursa'da bulunmaktaydı. Bu durumda Dâî'nin de Emir Süleyman ile birlikte Bursa'da bulunması gerekir. Ayrıca yine o sıralarda ölen Ali Paşa (ö. 1406) için yazdığı yedi beyitlik bir mersiye de bu düşünceyi doğrulamaktadır (Kortantamer, 1977: 107).

ÇENGNÂME'NİN YENİ BULUNAN NÜSHASI

Arap harfleri kullanılarak Türk diliyle çok sayıda el yazması telif, çeviri eser ve bu eserlerin nüshaları yazılmıştır. Ancak tüm bu nüshaların bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Günümüze ulaşan Arap harfli Türkçe el yazması eserlerin sayısını belirlemek hâlâ mümkün değildir. Bunun nedeni, bu el yazmalarının tamamının kütüphanelerde bulunmamasındandır. Araştırmacılar, kütüphaneler dışında şahıs kitaplıklarındaki yazmalardan da kimi zaman faydalansalar bile, kütüphaneler dışındaki yazma eserlere ulaşmak konusunda belirli bir yöntem olmadığı için incelenen herhangi bir eserin nüshalarından bahsedilirken kütüphaneler dışında bir nüshanın olup olmadığından veya böyle bir arayışa girilip girilmediğinden ve şahıs kitaplıklarındaki nüshaların bulunuş hikâyelerinden çoğu zaman söz edilmemektedir. Oysa müelliflerin, kayıp olduğu veya az sayıda nüshası olduğu bilinen eserlerinin kütüphaneler dışında nüshalarının bulunma ihtimali vardır. Bu da hem Türkoloji için hem diğer bilim sahaları için oldukça kritik bir bilgidir. Çengnâme'nin yeni nüshası da bir sahafta tespit edilerek kitaplığımıza eklenmiştir.

Yeni nüshanın 11 varaktan ibâret olması, bir hayli eksik olduğunu göstermekteydi. Yalnızca iki nüshası bilinen nadir bir eser olduğu için tarafımızca bir makaleye konu edilmek üzere alınmıştır. Eserin yeni bir nüshasının bulunduğu ilk olarak İstanbul'da, Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya, Prof. Dr. Ahmet Atillâ Şentürk ve Prof. Dr. Günay Karaağaç ile paylaşılmış⁶, bir Altay Toplulukları Sempozyumu öncesinde Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, Prof. Dr. Dmitry Vasilyev gibi isimlere konu hakkında kısaca bilgi verilmiş, ardından Prof. Dr. Günay Kut ve Prof. Dr. Gönül Alpay Tekin'e de yeni nüshadan pozlar sunulmuş, konu Bursa'da Prof. Dr.

⁶ Çengnâme'nin yeni nüshası tüm değerli araştırmacılar tarafından heyecanla karşılanmış olmakla birlikte, konuyla ilgili destekleri olan Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya, Prof. Dr. Ahmet Atillâ Şentürk, Prof. Dr. Hatice Şahin, Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal ve Doç. Dr. Özlem Ercan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hatice Şahin ve Doç. Dr. Özlem Ercan ile paylaşılmış, uzun yıllar boyunca yazma toplayan ve bunun bir kataloğunu hazırlayan⁷ Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal'a da bilgi verilmiştir.

Metin kısmının 1b varağında başladığı Çengnâme'nin yeni nüshasının 1a varağında oldukça bozuk bir yazıyla yazılmış Arapça bir başlık, ardından da hasarlı bir kâmiş kalemlle yazılmış olması muhtemel *sultânım hazretleriniñ hâk-i pâ-y-i şeriflerine* şeklindeki elkabla başlayan, hangi tarihte yazıldığı bilinmeyen, harekesiz bir Türkçe mensur metin gelmektedir. Bu hitap, sadrazam ve daha aşağı mevkilerden bir arzda bulunurken kullanılan elkabtır (Kütükoğlu, 1995: 53). Kısa bir Türkçe arz metninin ardından harekesiz olarak Arapça ve Farsça yazılmış üç beyit gelmekte ve Kitâb-ı Gülistân'ın bittiği söylenmektedir. Ayrıca eserin fiziki görüntüsü de kendisinden önce pek çok varağın bulunduğu izlenimini vermektedir. Demek ki Çengnâme'nin yeni nüshası, içerisinde biri Farsça yazılmış Kitâb-ı Gülistân ve diğeri Türkçe yazılmış Çengnâme olmak üzere en az iki eserin yer aldığı bir cilt birliğinde bulunuyordu, bir risâleler mecmuası formundaydı. Ancak Çengnâme'nin yeni nüshasında önemli imla problemleri bulunan, pek çok Arapça ve Farsça sözcüğü anlayamayıp değiştirdiği görülen müstensihin, Farsça bir Gülistân'ı nasıl kopya ettiği ise düşündürücüdür. Müstensih ya Farsçayı, pek iyi olmasa bile, yine de bir eseri kopya edebilecek düzeyde biliyordu ya da Gülistân ve Çengnâme ayrı müstensihler tarafından kopya edilmişti.

Baştan eksik bir el yazması eser bulunduğunda bunun hangi eser olduğunu belirlemek genellikle güç olmaktadır. Çengnâme'nin yeni bulunan nüshasının baştan tam olması böyle bir sorunun olmamasını sağlamıştır. Başlangıçta nüshanın, eserin ilk 11 varağı olabileceği düşünülmüş ancak varakların tamamının birbirini takip etmediği anlaşılmıştır. Buna göre yeni nüshada, eksik beyit bulunmayan 10 beyitlik 1b varağının ardından, 2a varağında, İHE'de 174. sayfada, VMK'de 9a varağında bulunan 189. beyit gelmektedir. Ancak yeni bulunan nüshadaki 2a varağında bu beyitten önce, İHE ve VMK nüshalarında bulunmayan bir beyit bulunmakta ve 2a varağı bu beyitle başlamaktadır:

Feşâhat dürlerinüñ kânı oldur

Belâgat havzınıñ 'ummânı oldur (TD 11^{ab}; İHE, VMK -)

Eserin başladığı ilk varakta tam olan 10 beyitin ardından, diğer nüshalardaki 189. beyit gelmekte ve yeni nüshada, aradaki 179 beyitin eksik olduğu anlaşılmaktadır. Yeni nüshanın 2a ve 2b varaklarında, biri İHE ve VMK nüshalarında bulunmayan 21 beyit tam olarak bulunmaktadır. Ancak 2b varağının sol alt kenarında *senüñ* sözcüğüyle verilen rakabe kaydının diğer varağın a yüzünde gerçekleşmediği, dolayısıyla nüshada tekrar bir eksiklik olduğu göze çarpmaktadır. Bu, İHE nüshasında 176. sayfada ve VMK nüshasında 9b varağında bulunan:

Senüñ bezmüñ bu gün bâğ-ı iremdür

Saña çâker olanlar muhteremdür (İHE, VMK 209^{ab}; TD -)

şeklindeki 209. beyittir ve yeni nüshadaki eksiklik dolayısıyla bu beyitle başlayan 42 beyit de nüshada yoktur. Yeni nüshada 3a varağı:

Du'acı Aḥmed-i Dâ'î kemîne

Ḳuluñdur mu'terif münşif kemîne (İHE, VMK 255^{ab}; TD 32^{ab})

⁷ Katalogda 243 numarayla bulunan bir şiir mecmuasının 290a varağında Ahmed-i Dâî'ye ait şiir veya şiirlerin de bulunduğu görülmektedir (Köksal, Kaçar, İlhan, 2018: 269).

beyitiyle başlamaktadır. Bu beyit, İHE nüshasında 179. sayfada bulunmakta, VMK nüshasında da 11b varağı bu beyitle başlamaktadır. Nüshada bu kısımdan itibaren bütünlük başlamaktadır. İHE nüshasında 179. sayfadan 194. sayfaya kadar; VMK nüshasında da 11b varağından 18a varağı da dâhil olmak üzere bulunan 184 beyit, aralardaki bazı eksik beyitler dışında yeni nüshada mevcuttur ve bu beyitler yeni nüshada 3a ile 10b varakları arasında bulunmaktadır. Yeni nüshada 10b varağının sonunda bulunan, VMK nüshasında *Şıfat-ı bâğ-ı meclis* şeklindeki; İHE nüshasında ise *Ol bâğ içindeki meclis şıfatın beyân ider* şeklindeki XI. başlık, nüshada oldukça bozuk bir yazıyla ve muhtemelen Arapça yazılmıştır. Bu bölüme dâhil olan:

O bâğ içinde bir meclis kurulmuş

İrem bâğına beñzer taht urulmuş (İHE, VMK 437^{ab}; TD 212^{ab})

şeklindeki beyit, yeni nüshanın 10b varağındaki son beyittir ve nüshada 10b varağının sol alt kenarında *anuñ* şeklinde verilen rakabe kaydı diğer varağın a yüzünde gerçekleşmediği için yine eksik varakların olduğu anlaşılmaktadır. 10b varağından sonra yazmanın eldeki bütününden kopmuş halde bulunan 11. varak gelmektedir. Yeni nüshanın son varağı olan 11. varağın a yüzünün ilk beyiti, İHE ve VMK nüshalarındaki 1004. beyittir. Yeni nüshanın son beyiti de yine 11. varağın b yüzünün sonunda bulunan, İHE ve VMK nüshalarındaki 1025. beyittir. Bu beyitten sonraki beyitlerin tamamı da yeni nüshada eksiktir. Yani 1446 beyitlik eserin yeni nüshada 224 beyiti bulunmaktadır, 1222 beyit gibi oldukça büyük bir kısmı eksiktir. Üstelik mısraların sehven veya düzeltme amacıyla tekrar yazıldığı durumlar da vardır. Mevcut 224 beyit, bütünlüğü sağlamak adına İHE ve VMK nüshalarından yapılan bazı eklemelerle metin kısmında 234 beyit olarak verilmiştir.

Çengnâme'nin yeni nüshasında, yirmi dört bölümden oluşan eserin dokuz bölümünden beyitler bulunmaktadır. Çengnâme'nin, 44 beyitten oluşan ve eserin ilk bölümü olan tevhid bölümünün 10 beyiti; 34 beyitten oluşan, tarihi kimliği tespit edilemeyen Mehmed Paşa'nın övgüsünü anlatan V. bölümünün 12 beyiti; Emir Süleyman'a iyi talih dileyerek dua edildiği 56 beyitlik VI. bölümünün 11 beyiti; eserin Emir Süleyman'a sunulduğunun bildirildiği 38 beyitlik VII. bölümünün tamamı; eserin yazılış nedeninin anlatıldığı ve 45 beyitten oluşan VIII. bölümünün 44 beyiti; baharın tasvir edildiği ve 70 beyitten oluşan IX. bölümünün 69 beyiti; cennete benzetilen bir bağın anlatıldığı 26 beyitlik X. bölümünün 15 beyiti; bu bağ içinde kurulan meclisin anlatıldığı ve 64 beyitten oluşan XI. bölümünün 1 beyiti; son olarak da *Cevâb-ı meftûl* başlığını taşıyan ve 134 beyitten oluşan XIX. bölümünün 22 beyiti yeni nüshada bulunmaktadır. Bu bölümler dışında kalan münâcât, na't, hâtıme ve asıl konunun anlatıldığı birçok bölüm yeni nüshada tamamen eksiktir.

İHE ve VMK nüshalarında bulunup yeni nüshada bulunmayan bazı beyitler ve başlıklar, metin kısmı oluşturulurken bütünlüğü sağlamak adına eklenmiş ve bu beyitler ile başlıkların yanına "*" işareti konulmuştur. Metin kısmına diğer nüshalardan eklenen beyitler, diğer nüshaların her ikisinde veya birinde bulunurken yeni nüshada yoktur. Ancak bu beyitlere de beyit numarası verilirken yeni nüshadaki beyit sırası takip edilmiştir. Eser başlıkları ise İHE ve VMK nüshalarındaki sıralamaya göre verilmiştir.

Metin kısmındaki 79, 197, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 209, 210 numaralı beyitler İHE ve VMK nüshalarında mevcut olmasına rağmen yeni nüshada bulunmamaktadır. 66, 162, 184, 191 numaralı beyitler İHE nüshasında ve yeni nüshada bulunmasına rağmen VMK nüshasında

bulunmamakta; 175. beyit yalnızca VMK nüshasında bulunmakta; 68. beyit ve 103. beyit arasındaki (291^{ab} - 328^{ab}) beyitler ise İHE nüshasında bulunmamaktadır.

Çengnâme'nin 11 varaktan ibâret yeni nüshasının özellikleri şöyledir:

Ölçüleri: 248x141 mm.

Müstensih: Belirsiz

İstinsah Tarihi: Belirsiz

İstinsah Yeri: Belirsiz

Yaprak Sayısı: 1b-11b

Satır Sayısı: 11

Yazı Türü: Harekeli ve harekesiz nesih

Kağıt Türü: Filigranlı

Tezhip: Tezhipsiz

Minyatür: Minyatürsüz

Beyit Sayısı: 224

Oldukça eksik olan ve sonu bulunmayan nüshada herhangi bir müstensih adı ya da tarih barındıran bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak yazma eserlerin bir kısmında, eser tam olsa bile, müstensih adının ve tarih kaydının düşülmediği bir gerçektir. Bu gibi durumlarda dil, yazı, kağıt ve filigran gibi özelliklere bakarak bir tarih tahmini yapmak gerekmektedir. Ancak yanlış bir tahmin bilgi yanlışlığına yol açacağından, tarih tahmininde bulunurken temkinli davranmak ve kesinlik yoksa net ifadelerden kaçınmak gerekir.

Yeni nüshayla ilgili bir tarih tahmini yapabilmek için nüshadaki problemlere de değinmek lâzımdır. Yeni nüshadaki problemlerin başında, eseri bir nüsha hâlinde kopya eden müstensihin, özellikle Arapça ve Farsça konusunda pek de bilgili olmadığına anlaşılması ve çoğu bundan kaynaklanan imla problemleri gelir. Müstensihin ilmi seviyesini göstermesi noktasında yazı, önemli bir karar merciidir. Müstensih, Farsça kaideyle oluşturulan tamlamalarda, yazıda gösterilmemesi gereken tamlama *-i*'lerini birçok defa göstermiştir. Eserini, adına sikke kestiren⁸ ve Fetret döneminde âdetâ bir hükümdar gibi davranan Emir Süleyman'a (ö. 1411) sunan, çok sayıda eser yazmış Ahmed-i Dâî'nin veya onun gibi şairlerin elinden çıkan nüshalarla, belki de oldukça sıradan bir eğitim almış, eser kopya etmeyi para kazanacağı bir iş hâline getirmiş herhangi bir müstensihin elinden çıkan nüsha, yazım tekniği ve bilgisi gibi hususlarda doğal olarak bir tutulamaz. Ancak Türkoloji sahasını hatta pek çok sahayı nüshaların fiziksel özelliklerinden çok daha fazla, içerik özellikleri ilgilendirir. Bu nedenle önemli olan, incelemenin yapıldığı döneme ait malzemenin içerik özelliklerini barındıracak biçimde varlığıdır.

Ne dilde ne yazıda doğrudan yeni bir duruma veya tavıra geçişten bahsedilemez. Önce değişikliğe zemin hazırlayan olay veya olaylar gerçekleşir ve ardından yeni davranışlar,

⁸ Emir Süleyman'ın kestirdiği sikkeler hakkında detaylı bilgi için bk.: Ölçer, Cüneyt (1968). *Yıldırım Bayezid'in Oğullarına Ait Akçe ve Mangırlar*, İstanbul: Yenilik Basımevi; Kolerikiliç, Ekrem (1958). *Osmanlı İmparatorluğunda Para*, Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.

tutumlar sergilenerek kademeli bir geçiş dönemi başlar. Eski tavır veya durumlar da kendini bir anda unutturmaz ve kaybettirmez. Arap harfli yazma eserlerde hareke kullanımı yoğunluğunda yaşanan değişiklik de bunun gibidir. XV. yüzyıldan sonra hareke kullanımının tamamen ortadan kalktığını söylemek yanlıştır. Öyle ki, XIX. yüzyılda istinsah edilmiş bazı yazma eserlerde bile, özellikle dini eserlerde hareke kullanımı görülebilmektedir. Bu konudaki en doğru görüş, XV. yüzyıldan sonra hareke kullanımının önemli oranda azaldığı ancak tamamen terk edilmediği şeklinde olmalıdır. Çengnâme'nin yeni nüshasında olduğu gibi hem harelili hem harekesiz yazının birlikte kullanıldığı durumlar ve daha belirgin örnekler olan XV. yüzyıldan sonra hareke kullanılarak kopya edilmiş yazma eserlerin varlığı, hareke kullanımının XV. yüzyılın ardından tamamen ortadan kalkmadığını göstermektedir.

Yeni nüshadaki bir başka problem de metnin bir kısmının harekesiz yazıyla yazılmış olmasıdır. Yeni nüshada metin kısmı 1b varlığında başlamaktadır. 1b varlığından 6b varlığına kadar, bu varak da dâhil olmak üzere harelili olarak yazılmış olan metinde, 7a varlığında birden harekesiz yazıya geçildiği görülmektedir. Harekesiz yazı aynı varlığın b yüzünde de devam etmiş ancak varlığın son iki beyitinde tekrar harelili yazıya dönmüştür. Bizce, kağıt özellikleri değişmeyen hatta harelili metnin iki beyitini de barındıran bu bölüm ya aynı müstensih tarafından, ya da farklı bir müstensih tarafından sonradan yazılmış olmalıdır.

Yeni nüshada bazı başlıkların okunamayacak derecede bozuk bir yazıyla yazılmış olması da bir problemdir. Yirmi dört bölümlük eserin dokuz bölümünden beyitler barındıran yeni nüshada bu bölümlerin ikisi son kısımlarıyla bulunurken, yedisi ise başlıklarıyla birlikte bulunmaktadır. Ancak bu başlıkların üçü okunabilecek düzeyde ve özenli denilebilecek bir yazıyla yazılmışken diğer dört başlık oldukça özensiz ve bozuk bir yazıyla yazılmıştır. Yazma eserlerde müstensihler tarafından başlıkların daha sonradan yazılmak üzere boş bırakılabildiği bilinmektedir. Eser başlıklarının belirli bir noktadan sonra bozulmaya başlaması, eseri istinsah eden müstensihin bir noktadan sonra başlıkları yazmayı bıraktığı ve bu boş kalan kısımların daha sonra bir başka kişi tarafından doldurulduğu ihtimalini doğurmaktadır.

Çalışmada metin kısmı oluşturulurken yeni nüsha ile İHE ve VMK nüshaları karşılaştırılarak nüsha farkları dipnotlar şeklinde gösterilmiştir. Metin kısmında herhangi bir nüsha esas alınmamış; vezin, anlam, dil gibi özelliklere riâyet edilerek eserin yazıldığı döneme ait en doğru kullanımlar tercih edilmeye ve yeni nüshadaki daha uygun olan kimi kullanımlar sayesinde Çengnâme'nin metnine katkı yapılmaya çalışılmıştır. Dipnotlarda İHE ve VMK nüshalarının beyit numaraları Gönül Alpay Tekin'in çalışmasında oluşturulan tam metnin beyit numaralarıyla verilmiş ancak metin kısmında TD şeklinde kısalttığımız yeni nüsha ile İHE ve VMK nüshalarından herhangi birinde aynı kullanım varken bir diğerinde farklı bir kullanım olması durumunda, dipnotlarda yalnızca TD'nin beyit numarası verilerek onunla aynı kullanıma sahip olan diğer nüsha o dipnot içerisinde zikredilmemiştir.

FİLİGRAN⁹

XIII. yüzyılda Anadolu'da kullanılan kağıtların büyük bir kısmı ticaret maksadıyla Hint'ten ve Orta Asya Türk illerinden nakledilmiştir. Ancak XIV. yüzyılın sonlarına doğru deniz yoluyla Anadolu'ya Akdeniz kıyılarındaki ülkelerden Avrupa kağıtları sevk olunmuştu (Ünver, 1962: 739). Osmanlı topraklarına da ulaşan bu kağıtlar, kağıt aharlama işiyle uğraşanlar tarafından

⁹ Çengnâme'nin yeni nüshasındaki filigranla ilgili bilgiye ulaşmamı sağlayan Öğr. Gör. Elif Saraç'a teşekkür ederim.

aharlanır ve yazı için daha uygun hâle getirilirdi. Ancak devletin resmi yazıları aharsız kağıtlara yazılırdı. Bu kağıtlarda mürekkep kağıdın içine işlediği için, resmi belgede tahrifat yapılması engellenirdi (Ersoy, 1963: 105).

Arap harfli çok sayıda el yazması eser, Avrupa'dan ithal edilen kağıtlar üzerine yazılmıştır. Bu kağıtların ne kadar çeşitli olduğu, üzerlerindeki su damgaları filigranlarından görülebilmektedir (Ünver, 1962: 739). Kaynaklarda *kağıt damgası* ya da *suyolu* gibi isimlerle de anılan filigran, kağıdın dokusunda bulunan, kağıt ışığa tutulduğunda görülebilen çizgi, resim, yazı gibi şekilleri ifade eder (Saraç, 2012: 326). Bu kağıtların üzerinde çok çeşitli filigranlar vardır ve bunlar kağıdın üretildiği tarih ve yer, kağıdın markası gibi birçok konuda bilgi vermektedir. Bilinen en eski filigran 1293 yılında İtalya'da Fabriano şehrinde üretilmiştir (Gacek, 2017: 74).

Filigranlar, üzerinde tarih kaydı bulunmayan veya eksik olan yazma eserlerde tarih bilgisine ulaşmak adına oldukça önemlidirler. Ancak Türkoloji sahasında filigranlardan yeteri kadar faydalanılmadığı hatta tarih kaydı bulunmayan nüshalardaki filigranlardan söz dahi edilmediği görülmektedir. Yazı, kağıt, dil özelliklerinden XVI. yüzyılda yazılmış olabileceğini tahmin ettiğimiz Çengînâme'nin yeni nüshası için yaptığımız tarih tahminini, nüshadaki filigranın bilgisine ulaşarak temellendirdik. Çengînâme'nin yeni nüshasında rastladığımız ve biri negatif hâle getirilmiş filigranın fotoğrafları şu şekildedir:

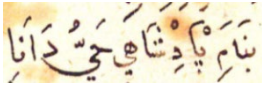
Çengînâme'nin yeni nüshasında rastladığımız bu filigrana, Les Filigranes ve Wasserzeichen gibi temel kataloglarda ulaşamadık. Yalnız Wasserzeichen'de AT3800-PO-156049 referans numarasıyla kayıtlı bir yelken filigranına bazı yönlerden benzetebildik. Bu filigranın üretim yılı katalogta 1456 olarak verilmekteydi. Çengînâme'deki filigranın hemen hemen aynısına ise Osman Ersoy'un *Bursa'da Kağıt Fabrikası Meselesi (XV.-XVI. Yüzyıl)* adlı makalesinde ulaştık. Ersoy, çeşitli evraklar ışığında Bursa'da bir kağıt fabrikasının olup olmadığı meselesine değindiği makalesinde, XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan Bursa şeriye sicillerinden bahsetmiş ve bu şeriye sicillerindeki filigranların listesini vermiştir. Ersoy'un, toplamda 113 filigran tespit ettiği makalesindeki 105 numaralı filigran, Çengînâme'nin yeni nüshasında bulunan filigranın hemen hemen aynısıdır. Ersoy, bu filigranı, *Değişik Filigranlar* başlığı altında vermiştir. Makalede 105 numara ile verilen filigranın bulunduğu belgedeki tarih *Rebiyülevvel 923* (Mart 1517) şeklinde verilmiştir (Ersoy, 1962: 113). Çengînâme'nin yeni nüshasındaki filigranın 1517 tarihli bir belgede de bulunması, nüshanın XVI. yüzyılda yazıldığı tahminimizi temellendirmektedir. Ayrıca filigranın Bursa şeriye sicillerinde bulunması, nüshanın istinsah yerinin Bursa olabileceği ihtimalini de doğrulamaktadır. Ersoy tarafından verilen ve Çengînâme'nin yeni nüshasındaki filigranla hemen hemen aynı olduğunu düşündüğümüz filigran şu şekildedir:

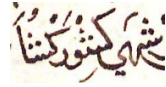
İMLA VE DİL ÖZELLİKLERİ

Çengnâme'nin yeni nüshasında dil ve imla özelliklerine bakıldığında yoğun olarak Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini görmek mümkündür. 1406 yılında telifi tamamlanan eserin yeni nüshasında, e/i kullanımı gibi durumlarda, Eski Anadolu Türkçesinde *i* kullanımının tercih edildiği bazı sözcükler yazılırken kimi zaman *e* kullanımının tercih edilmesi nüshayı biraz daha ileri bir tarihe taşımaktadır. Ancak pek çok imla özelliği de Eski Anadolu Türkçesine uygunluğuyla dikkat çekmektedir. Nüsha sonradan eksik olduğu için ketebe kaydının bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Bu nedenle, nüshanın dil ve imla özellikleri, nüshada bulunan filigran gibi özelliklerden yararlanılarak bir tarih tahmini yapılmıştır.

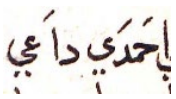
Bazıları ciddi boyutlarda olan Arapça ve Farsça sözcüklerdeki kimi yazım hataları, müstensih'in bu dillere hâkim olmadığını veya bazı ilmi konulardan noksan olduğunu göstermektedir. Farsça kaideyle oluşturulmuş tamlamaları okuma konusunda kolaylık sağlasa da, tamlama *-i*'lerinin yazıda gösterilmesi yanlıştır. Müstensih, yazıda tamlama *-i*'lerini kimi yerde göstermiştir:

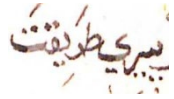
be-nâm-ı pâdişâh-ı hayy u dānā (1^a)

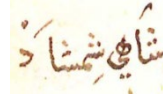
şeh-i kişver-güşā (24^a)

Ahmed-i Dā'ī (32^a)

pīr-i tarīqat (74^a)

şāh-ı şimşād (151^a)

Yazıda gösterilmemesi gereken tamlama *-i*'lerini kimi yerde gösteren müstensih, hareke ile değil harf ile gösterilmesi beklenen teklik III. kişi iyelik eki ve belirtme durumu ekini bazen hareke ile göstermiştir:

'ilmi (2^a)

kānı (11^a)

şafā ehli (83^b)

şun'ı (181^b)

Müstensih, Arapça ve Farsça konusundaki bilgisizliği nedeniyle bazı sözcükleri bozmuş, muhtemeldir ki bu sözcüklerin yerine bildiği başka sözcükleri koyarak beyitleri kendince anlamlandırmaya çalışmıştır. Bunun, eserin kopya edildiği nüshanın müstensih tarafından yapılmış olma ihtimali de vardır. Eserin adını oluşturan *çeng* sözcüğünün geçtiği:

Bağuban çenge ol 'ibret gözinden
'İbâret eylemiş ma'nî yüzünden (İHE, VMK 299^{ab})

...

Anı çengî dizinde düzdüğünü
Alup şöhetlere hem gezdüğünü (İHE, VMK 305^{ab})

beyitlerinde dahi bazı sözcükler değiştirilmiş, *çenge* ve *çengî* sözcükleri yerine *çünkü* sözcüğü kullanılmıştır:

Yetüben çünkü ol 'ibret gözinden
'İbâret eylemiş ma'nî yüzünden (TD 76^{ab})

...

Anı çünkü zerrinde düzdüğünü
Alup sohbetlere hem gezdüğünü (TD 82^{ab})

Benzer bir durum, eserin 5. beyiti olan:

Nitelikden berîdür künh-i zâtı
Havâdisden arıdur hem şıfâtı (İHE, VMK, TD 5^{ab})

beyitinde de görülmektedir. Müstensih, Arapça *berî* sözcüğünü *berü* şeklinde, *künh-i zâtı* tamlamasındaki *künh* sözcüğünü de *kendü* şeklinde değiştirmiştir:

berü (5^a)

kendü (5^a)

Bu konudaki bir diğer örnek de:

Gül-i sūrî gülistân nev-cüvânı
Eline aldı cām-ı ergavânı (İHE, VMK 395^{ab}; TD 170^{ab})

beyitinde yapılan değişikliktir. Müstensih *gül-i sūrî* tamlamasını *küllî sözi* şeklinde değiştirmiş veya kopya etmiştir.

Müstensihin bazı konularda bilgisiz olduğu özellikle bir beyitte daha net bir şekilde görülebilmektedir. İHE nüshasındaki:

Žamîri gözgüsi gîti-nümâdur
Micesî bend ü İklîdis güşâdur (İHE, VMK 192^{ab}; TD 15^{ab})

şeklindeki beyit, Ahmed-i Dâî'nin Mehmed Paşa'yı övdüğü bölüme aittir ve hem Dâî'nin hem de dönemin devlet adamlarının ilmi seviyelerinin yüksekliğini göstermek adına önemlidir. Beyitte *gîî-nümâ* "dünyayı gösteren" tamlamasıyla Câm-ı Cemşid'e telmih yapılmıştır (Alpay Tekin, 1992: 437). Ancak müstensih, *gîî* sözcüğünü değiştirmiş, üstelik yanlış bir imlayla *keynî* veya *keyânî* "büyük hükümdarlara mahsus, onunla ilgili" (Devellioğlu, 2012: 590) sözcüğünü yazmaya çalışmış olmalıdır. Daha önemli hatalar ikinci mısradaki göze çarpmaktadır. Beyitte geçen *Micesî*, İskenderiyeli bilim adamı Batlamyus'un *el-Mecistî*, *Sintaksis* veya *Matematikis Sintaksis* adıyla anılan ve on üç bölümden oluşan, astronomiyle ilgili eseridir (Cengiz Aydın, Gülseren Aydın, 1992: 197). Aynı mısradaki *İklîdis* de meşhur Yunan matematikçi Öklid'dir. Müstensih muhtemelen bu eserleri bilmediği için kendi bildiği sözcüklerle anlamlandırmaya çalışmıştır. Batlamyus'un eseri *Micesî* sözcüğünü, içinde şeddenin de bulunduğu oldukça yanlış bir imlayla yazan müstensih, *İklîdis* sözcüğünü hiç anlayamamış olmalıdır ki, *ve* anlamına gelen *u* ile birlikte *iklîm-u* şeklinde başka bir sözcüğe dönüştürmüştür:

(15^b)

iklîm-u (15^b)

Müstensih, *ve* anlamına gelen *u* ile tamlama *-i*'sinin yazımı konusunda başka bocalamalar da yaşamıştır:

Müzeyyen cümle eṭrāf u nevāhî

Görüp ağzi şuyı aḳar şurāhî (İHE, VMK 396^{ab}; TD 172^{ab})

beyitinde geçen *eṭrāf u nevāhî* kullanımını müstensih *eṭrāfi nevāhî* şeklinde yazmıştır:

eṭrāfi nevāhî (172^a)

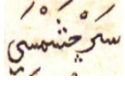
Müstensih, *eṭrāf u* kullanımını ya *eṭrāf-ı* şeklinde tamlamalı zannetmiş ya da teklik III. kişi iyelik eki getirerek *eṭrafi* şeklinde diğer örneklerde olduğu gibi kendince anlamlandırmaya çalışmıştır.

Nüshada *ve* anlamına gelen *u/ü*'nün önceki sözcükle bitişik olarak yazıldığı örnekler de vardır. Bunların içinde tamlama *-i*'sinin *u/ü* ile karıştırıldığı durumlar mevcuttur:

āb-u ḥayāt (139^a)

gül-ü nesrîn (189^b)

Müstensih, bir örnekte de tamlama *-i*'sini teklik III. kişi iyelik eki olarak değiştirmiştir. Eserin 195 (420). beyitinin ilk mısrasında yer alan *ser-çeşme-i ḥayvān* tamlaması, yeni nüshada *ser-çeşmesi ḥayvān* olarak değiştirilmiştir:

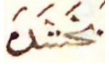
ser-çeşmesi (195^a)

Bazı durumlarda da sözcük değiştirilmese bile orijinal kullanımlar bozulmuştur. *Ülfet* yerine *ilfet* şeklindeki yazılış bunun bir örneğidir:

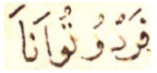
ilfetüm (92^b)

Müstensih, Arapça veya Farsça bazı sözcükleri birkaç yerde anlamlandıramayıp değiştirmiş, bazen de sözcüğü ağız, mahalli kullanım özelliklerine göre yazmıştır. Nüshada 85 (308). beyitteki *bağçada* sözcüğü, *bağşada* şeklinde yazılmıştır:

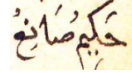

bağşada (85^a)

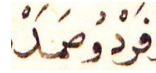
Müstensih, *ve* anlamına gelen *u/ü*'nün gösterilmesi konusunda net bir tutum izlememiş, bazen hareke ile bazen de hem hareke hem harf ile göstermiştir. İmladaki bu kararsızlık, eserin 7. beyitinin ilk mısrasında olduğu gibi, bazen aynı mısra içerisinde bile farklı iki kullanıma yol açmıştır:

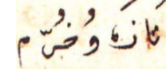
ferd ü tuvānā (1^b)

hakīm ü şāni' (7^a)

ferd ü şamed (7^a)

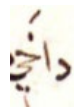

tāze vü hürrem (196^b)

Çengnâme'nin yeni nüshasında *daḥı* ve *velī* edatları daima *dāḥı* ve *vālī* şeklinde yazılmıştır. Normalde bu gibi durumlara, manzum eserlerde aruz kusurunu düzeltebilmek için başvurulur. Ancak çoğu beyitte vezni bozan bu kullanımlar, müstensih'in aruz veznini genelde dikkate almadığını da ortaya koymaktadır. Metin kısmı oluşturulurken yalnızca vezni düzelttiği takdirde bu kullanımlar tercih edilmiştir.

vālī (17^a)

dāḥı (177^a)

Kimi yerde de İHE ve VMK nüshasındaki vezni bozan bazı kullanımlar, yeni nüshada vezne uygun bir biçimdedir. Kimi beyitin bir mısrasında fazla bir sözcüğün kullanımıyla vezin bozulurken, diğer mısrasında da bozuk olan vezin düzeltilmiştir. İHE ve VMK nüshalarında:

Yüzüñ görmekligi cānlar murādı

Müzeyyen meclisüñde ‘ayş u şādī (İHE, VMK 208^{ab})

şeklindeki beyit, yeni nüshada şöyledir:

Yüzüñ görmekligi ey cānlar murādı

Müzeyyen meclisüñden ‘ış u şādī (TD 31^{ab})

Beyitin ilk mısrasında hâlihazırda bir sözcük vezni bozarken, yeni nüshada müstensih mısraya *ey* sözcüğünü de ekleyerek veya esas aldığı nüshadan doğrudan kopya ederek bir vezin probleminde yol açmıştır. Ancak beyitin ikinci mısrasında vezni bozan *meclisüñde* sözcüğünün son hecesi yeni nüshada müstensih tarafından *meclisüñden* şeklinde verilmiş ve vezin düzeltilmiştir.

İHE ve VMK nüshalarındaki vezin kusurunun yeni nüshada düzeltildiği yerlerden biri de 121 (345). beyitte bulunur. Beyitin ilk mısrasında vezni bozan ‘aksi sözcüğü, yeni nüshada ‘*aksin* şeklinde vezne uygun bir biçimdedir.

Müstensih, hareke sisteminin bir unsuru olan ve Türkçe metinlerde, Türkçe sözcük veya eklerde kullanımına çok fazla rastlanılmayan tenvin işaretini de Türkçe ekleri karşılamak üzere kimi yerde kullanmıştır:

müşkilātın (19^a)

Nüshada, imlanın hatalı veya eksik olduğu birçok örnek vardır. Müstensihin dikkatsizliğinden kaynaklanan bu durum, özellikle harekesiz bölümdeki birçok örnekte harflerin unutulması şeklinde görülmektedir:

geçd[i] (118^b)

ver[d]i (122^b)

dutd[ı] (123^b)

gerd[i] (135^a)

Nüshada, eklerin sözcüklerle bitişik veya ayrı yazılması noktasında da bir imla birliği yoktur. Ekler, bitişmeyen harfler dışında, genelde sözcüklerle bitişik yazılsa da, bazen sözcüklerden ayrı olarak da yazılmışlardır:

kemdür (67^a)

beyānsuz (89^b)

Bazı örneklerde, aynı beyit içerisinde bile bir ekin hem sözcükle bitişik hem de sözcükten ayrı yazıldığına rastlanılır. Eserin 188 (413). beyitinde bildirme eki, beyitin ilk mısrasında sözcükle bitişik olarak, ikinci mısrasında ise sözcükten ayrı olarak yazılmıştır:

güldür (188^a)

sünböldür (188^b)

Eski Anadolu Türkçesinde *i* kullanılan bazı sözcüklerde yeni nüshada *e* tercih edilmiştir:

yetmiş (87^a)

verür (99^b)

yer (112^b)

etdi (118^a)

erişdi (123^a)

Kimi durumda da İHE ve VMK nüshalarında *e* olan kullanımlar, Eski Anadolu Türkçesi imlasına uygun olarak yeni nüshada *i* şeklindedir:

ilden (61^a)

67

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bazı eklerin daima yuvarlak ünlülerle yazılması ve birçok sözcükte bir yuvarlaklaşma kendini göstermektedir (Timurtaş, 2012: 27). Çengnâme'nin yeni nüshasında da bazı sözcükler Eski Anadolu Türkçesine uygun olarak yuvarlak ünlülüdür:

berü (5^a)

kendü (5^a)

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kimi eklerin ünlüleri daima yuvarlak ünlü ile yazılırken kimi eklerin ünlüleri de daima düz ünlü olarak gösterilmişlerdir. Bu özellikler, Çengnâme'nin yeni nüshasında da görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde teklik ve çokluk III. kişiler dışında iyelik eklerinin ünlüleri sürekli yuvarlak olarak yazılmıştır (Türk vd. 2012: 36). Yeni nüshada da bu imla özelliği bulunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik bir özelliği olarak tüm teklik ve çokluk I. ve II. kişi iyelik ekleri yuvarlak ünlü ile yazılmıştır. Çengnâme'nin yeni nüshasında teklik I. ve II. kişi iyelik eklerinin yuvarlak ünlülü gösterildiği bazı örnekler şöyledir:

tenümde (41^a)

armağānum (60^a)

hānum (60^b)

fikrümde (63^a)

ilfetüm (92^a)

içüm (185^b)

yüregüm (185^b)

kaþuñdur (23^b)

nazîrûñ (28^a)

âdlüñ (29^b)

rikābuñda (30^b)

meclisüñden (31^b)

haþretüñde (45^a)

devletüñdür (45^b)

kaþuñda (54^b)

Teklik III. kiþi iyelik eki Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlü ile gösterilir. Çengnâme'nin yeni nüshasında da teklik III. kiþi iyelik eki genelde düz ünlü ile gösterilmekle birlikte, bazı örneklerde yuvarlak ünlü ile gösterilmiştir:

gözgüsi (15^a)

düşüñde (22^a)

kaþusından (198^b)

zülfüñi (160^a)

koynunda (167^b)

Görülen geçmiş zamanda teklik I. kiþi eki daima yuvarlak ünlü ile yazılmıştır:

çıkarđum (43^b)

girdüm (186^{ab})

Geniş zaman eki daima yuvarlak ünlü ile yazılmıştır:

bilür (2^a)

kılır (40^a)

dirgürürler (107^b)

yañılur (113^a)

añılur (113^b)

verür (184^b)

Öğrenilen geçmiş zaman eki düz ünlü ile yazılmıştır:

olmuşdu (12^a)

komişdur (77^a)

buyurmuş (87^b)

düzmiş (167^a)

kurulmuş (212^a)

urulmuş (212^b)

İlgi durumu eki daima yuvarlak ünlü ile yazılmıştır:

anuñ (12^b)

cihānuñ (19^a)

benüm-de (37^a)

şabānuñ (144^a)

ergavānuñ (156^a)

Bildirme eki -dUr ve -durur şeklinde yuvarlak ünlü ile yazılmıştır:

şameddür (7^a)

aḥaddur (7^b)

lā-mekāndur (8^a)

bī-niṣāndur (8^b)

cevhürdür (13^a)

kimyādūr (13^b)

nümādūr (15^a)

güşādūr (15^b)

adlindedür (20^a)

dīzārīdūr (20^b)

leṭāyīfdūr (44^a)

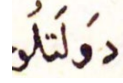
medḥün-durur (44^b)

artuḳdūr (228^b)

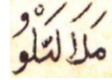
Sıfat yapım eki +IU daima yuvarlak ünlü ile yazılmıştır:

dillü (88^a)

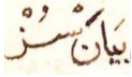

devletlü (112^a)

melâletlü (208^a)

Sıfat yapım eki +IU'nun olumsuzu, Eski Anadolu Türkçesi metinlerde hem düz ünlülü hem yuvarlak ünlülü yazılmıştır. Çengnâme'nin yeni nüshasında bu ek daima +sUz şeklinde yuvarlak ünlü ile yazılmıştır:

beyānsuz (89^b)

METİN

Min hazîhi kitâb-ı Çengnâme mine'l-muşa[nn]jif-i hikme¹

- VMK 1^b 1. Be-nâm-ı pâdişâh-ı hayy ü dâna
İHE 157 Kādīm ü kâdir ü ferd ü tuvānā
TD 1^b
- ‘Alīm oldur bilür ‘ilmi kıdemden
Vücūda her ne-kim geldi ‘ademden
- ‘Azīm oldur ki zātı kibriyādan
Münezzehdür ‘uqūl-i enbiyādan
4. Kerīm oldur keremden ni‘meti çok
Virür ni‘metlerini minneti yok²
- Nitelikden berīdür³ künh-i⁴ zātı
Havādışden arıdur hem şıfātı
- Münezzeh birliği içre ‘adedden
Muqaddes hazreti vālid veleden⁵
7. Hākīm ü şāni‘ ü ferd ü şameddür
Şıfātı kul huva’llāhu aḥaddur
- Mekān andan velī ol lā-mekāndur
Nişān andan velī ol bī-nişāndur
- Şıfāt-ı pāk birle kendü⁶ mevşūf
‘Atāsı ‘āmdur elṭāfi ma‘rūf

¹ - İHE/ Mecmū‘atü’l-leṭāyif VMK/

² 4^b virür ni‘metlerini minneti yok: virür hem ni‘metini kimsesi yok VMK/

³ 5^a berīdür: berūdūr TD/

⁴ 5^a künh-i: kendü TD/

⁵ 6^b veleden: TD/

⁶ 9^a kendü: zātı İHE, VMK/

10. Kaçan-kim mevce geldi baħr-ı cūdı
‘Ademden kıldı icād ol vücūdı

V *Der medħ-i Meħemmed Pāšā

TD 2^a Feşāħat dūrlerinūñ kānı oldur
Belāġat ħavzınıñ ummānı oldur⁷

VMK 9^a

- 189 Hüner ‘anķā şıfat olmışdı ma‘düm
Anuñ zātındadır mevcūd ma‘lüm

13. Hüner cevherdür ammā cevherī ol
Hüner bir ķımyādur zergeri⁸ ol

Ķılır cānlar cemālinden⁹ tecellī¹⁰
Göñül gencīnesinden genc-i ma‘nī¹¹

İHE 175 Zāmīri gözgüsi ġīī¹²-nümādur
Miceşī¹³ bend ü İķlīdis¹⁴ ġüşādur¹⁵

16. Nazarda Müşterī ṭal‘atda ħurşīd
Keremde Ĥātem ü ħıķmetde Cemşīd

⁷ 11^{ab} İHE ve VMK nüshalarında, TD nüshasındaki bu beyite benzeyen ancak eserin na‘t bölümünde yer alan, *Risālet taħtınıñ sulṭānı oldur / Dü ‘ālem cümle tendür cānı oldur* şeklinde bir beyit vardır ve bu beyit, Gönül Alpay Tekin’in yayınında 96. beyittir (Alpay Tekin, 1992: 311). TD nüshasında varakların eksik olduğu düşünülduğünde ve nüshadaki 11^{ab} beyitinden sonraki beyitler takip edildiğinde, İHE ve VMK nüshalarında yer alan beyitin TD nüshasına göre oldukça geride olduğu anlaşılmaktadır. Biz, TD nüshasının kaybolan varaklarında, Gönül Alpay Tekin’in çalışmasında verilen 96. beyitin yer alıyor olabileceğini ve TD nüshasındaki bu beyitin, müstensih tarafından hatalı kopyalanan, İHE ve VMK nüshalarında bulunmayan başka bir beyit olduğunu düşünüyoruz. TD nüshasında Mehmed Paşa’nın övüldüğü bölümde yer alan bu beyitin, anlam göz önüne alındığında, müstensih tarafından hatalı kopya edildiği ancak eserin na‘t bölümünde yer alan beyitten farklı bir beyit olduğu görülmektedir. Bundan dolayı beyitin, metinde verdiğimiz şekilde okunması gerekir. Beyit ile ilgili görüşlerini paylaşan Prof. Dr. Ahmet Atillā Şentürk’e teşekkür ederim.

⁸ 190^b zergeri: 13^b zergeri TD/

⁹ 191^a cemālinden: 14^b dimāġından TD/

¹⁰ 14^a tecellī: 191^a temennā İHE, VMK/

¹¹ 14^b ma‘nī: 191^b ma‘nā İHE, VMK/

¹² 192^a ġīī: 15^a *غِيِي* TD/

¹³ 192^b Miceşī: 15^b *مِجَشِي* TD/

¹⁴ 192^b İķlīdis: 15^b iķlīm-u TD/

¹⁵ 192^b Miceşī bend ü İķlīdis ġüşādur: ‘atāşı ħānı der-‘ālem ġüşādur VMK/

Ƙamer-sür‘at velî¹⁶ himmetde devrân
‘Uṭārit¹⁷-fiṭrat¹⁸ u rif‘atde keyvân

Hümāyün gölgesi beñzer hümāya
Bırağur rif‘ati ħurşide¹⁹ sāye

19. Cihānuñ²⁰ müşkilātın²¹ ol kıılır ħal
Fezāyil āyeti şānında münzel

Anuñ ‘adlindedür mülküñ²² beķāsı
Anuñ dīzārıdır²³ devlet liķāsı

Sa‘ādet kānıdır ferħunde zātı
Cihānda²⁴ müstedām olsun ħayātı

22. Her işde²⁵ baħt u²⁶ devlet yār olsun
Hemīşe bekçisi Cebbār olsun

VI Fī-beyān-ı du‘ā-i devlet-i Ĥudāvendigār²⁷

TD 2^b Eyā luṭf-ı Ĥudā zıll-i ilāhī
VMK 9^b 200 Ƙapuñdur pādīşāhlar²⁸ secde-gāhı
Şehā sen bir şeh-i kişver-güşāsın
Sa‘ādet mülki²⁹ içre pādīşāsın³⁰

¹⁶ 194^a velî: 17^a Nüşanın genelinde *vālî* şeklindedir. Bu nedenle bu nüsha farkından sonra dipnot olarak gösterilmeyecek, yalnızca İHE ve VMK’deki vezin aksaklığını düzelttiği takdirde *vālî* şeklinde alınacaktır. TD/

¹⁷ 17^b uṭārit: 194^b ‘uṭārid İHE, VMK/

¹⁸ 17^b fiṭrat: 194^b fiṭnat İHE/

¹⁹ 18^b ħurşide: 195^b ħūrşide İHE/

²⁰ 19^a cihānuñ: 196^a cehānuñ İHE, VMK/

²¹ 19^a müşkilātın: 196^a müşkilini VMK/

²² 197^a mülküñ: 20^a mülk-i TD/

²³ 20^b dīzārıdır: 197^b dīdārıdır İHE, VMK/

²⁴ 21^b cihānda: 198^b cehānda İHE, VMK/

²⁵ 199^a her işde: 22^a dūşinde TD/

²⁶ 22^a u: 199^a - İHE/

²⁷ VI: Du‘ā-yı Ĥudāvendigār VMK/ VI: Ĥudāvendigāruñ devām-ı devleti du‘āsın beyān ider İHE/

²⁸ 23^b pādīşāhlar: 200^b pādīşehler İHE/

25. Cihān³¹ tendür³² velīkin cānı sensin
Kamu ‘ālemlerūn³³ sulṭānı sensin
- Vücūduñ bir güherdür³⁴ kānı devlet
Müretteb cümlesi³⁵ erkān-ı devlet
- İHE 176 Süleymānsın bugün ‘ālem kuluñdur
Bu ins ü cin benī ādem kuluñdur
28. Nazīrūñ yoḡdur iy devlet hümāyı³⁶
Güneşden farḡ ider ılduz ol ayı³⁷
- Saña Haḡdan ‘aṭādur ‘adl u³⁸ inşāf
Senūñ ‘adlūñ ṭolupdur ḡāf-ber-ḡāf³⁹
- Özüñ ferzānedür ‘adlūñ⁴⁰ sa‘āde
Rikābuñda yürür şehler⁴¹ piyāde
31. Yüzūñ görmekligi cānlar murādı⁴²
Müzeyyen meclisūñden⁴³ ‘ayş⁴⁴ u şādī
- TD 3^a Du ‘ācı Aḡmed-i Dā‘ī kemīne
VMK 11^b 255 Ḳuluñdur mu ‘terif⁴⁵ münşif⁴⁶ kemīne

²⁹ 201^b mülki: 23^b milki TD/

³⁰ 24^b pādişāsın: 201^b pādişāhsın VMK/

³¹ 25^a cihān: 202^a cehān İHE, VMK/

³² 25^a tendür: 202^a sensin İHE/

³³ 25^b ‘ālemlerūñ: 202^b ‘ālem kuluñ İHE, VMK/

³⁴ 203^a güherdür: 26^a gevherdür TD/

³⁵ 26^b cümlesi: 203^b meclis ü VMK/

³⁶ 28^a hümāyı: 205^a hümāsı VMK/

³⁷ 28^b ılduz ol ayı: 205^b ılduzlar ayı İHE/ yılduzlar anı VMK

³⁸ 206^a ‘adl u: 29^a ‘adl-i TD/

³⁹ 29^b ḡāf-ber-ḡāf: 206^b ḡāf-tā-ḡāf İHE, VMK/

⁴⁰ 30^a ‘adlūñ: 207^a atuñ İHE, VMK/

⁴¹ 30^b şehler: 207^b şāhlar İHE/

⁴² 177^a cānlar murādı: 31^a ey cānlar murādı TD/

⁴³ 31^b meclisūñden: 208^b meclisūñde İHE, VMK/

⁴⁴ 208^b ‘ayş: 31^b ‘ış TD/

⁴⁵ 32^b mu‘terif: 255^b mu‘teref İHE/

Du'âyile kılar hatm-ı kelâmın
İcâbet eylesün Hâk eydün âmîn

İHE 180 VII Medh-i du'â-i bi'l-aḥîr-i Aḥmed-i Dâ'î⁴⁷

34. Du'âdan soñra iy şâh-ı cihân-dâr⁴⁸
Du'âcı kul katuñda⁴⁹ bir sözüm var

Süleymânsın şehâ ben bir karınca
Kuluñdur her kişi varlu varınca

Deger⁵⁰ her bir kula bir dürlü kulluk⁵¹
Eger artuk ide olur fuzülluk⁵²

37. Benüm çün⁵³ kullugum medh ü senâdur
Devâm-ı ömrüne her dem⁵⁴ du'âdur

Kemîne bir kulam hazretde râcî
Göñülden mu'tekid⁵⁵ cândan du'âcı

Du'âcıdur kuluñ adıyla meşhûr
Sözi⁵⁶ şekker gibi dadiyla meşhûr

40. Kılar dün gün du'âñı⁵⁷ dilde tekrâr⁵⁸
Laḳab gökden iner dirler meşel var

⁴⁶ 255^b münşif: 32^b manşab TD/

⁴⁷ VII: Dâ'î 'arza-daşt ve 'özrin beyân ider İHE/ Du'â daştın ve 'özr kerden VMK/

⁴⁸ 34^a cihân-dâr: 257^a cehân-dâr İHE, VMK/

⁴⁹ 34^b katuñda: 257^b tapuñda İHE, VMK/

⁵⁰ 36^a deger: 259^a degir İHE/

⁵¹ 36^a kulluk: 259^a kullık VMK/

⁵² 36^b fuzülluk: 259^b fuzüllık VMK/

⁵³ 260^a benüm çün: 37^a benüm-de TD, İHE/

⁵⁴ 37^b her dem: 260^b dâyim VMK/

⁵⁵ 261^b mu'tekid: mu'tezîr VMK/ 38^b TD/

⁵⁶ 262^b sözi: 39^b şuyu TD/

⁵⁷ 40^a du'âñı: 263^a du'âyı İHE/

⁵⁸ 263^a tekrâr: 40^a Şeddeli ve yanlış bir imlayla yazılmıştır TD/

Tenümde kulluğundur cāndan artuğ
Velī gelmez elümden⁵⁹ andan artuğ

TD 3^b Bu bir hōş dāsītān⁶⁰ kim nazma⁶¹ düzdüm
Me‘ānī bahırınıñ қа‘rında yüzdüm⁶²

43. Me‘ānī-kim deñizdür fikri⁶³ ğavvāş
Çı kardum ol deñizden gevher-i⁶⁴ hāş

VMK 12^a 267⁶⁵

268 Letāyifdür ğaraž ger dāsītāndan
Velī medhūñ-durur maqşūdum andan

İHE 181 Getürdüm hazretüñde ‘arz iderven⁶⁶
Du‘ā-yı devletüñdür farž iderven⁶⁷

46. Sa‘ādetdür baña ger kul olursam
Dükeli ‘ayb-ile maqbü l olursam

Egerçi hazretüñ gökden yücedür
Güneş kadri katuñda zerrecedür

Yüce⁶⁸ hazretde söz ‘arz itmek olur
Güher katında boncuğdur ya billür

49. Huşūşā hazret-i hākān-ı a‘zam⁶⁹
Ki hākānlar⁷⁰ olur⁷¹ dehşetde⁷² epsem⁷³

⁵⁹ 41^b elümden: 264^b elimden VMK/

⁶⁰ 41^a dāsītān: 265^a dāsītāndur VMK/

⁶¹ 265^a nazma: 42^a nazım TD/

⁶² 265^b yüzdüm: 42^b yazdum TD/

⁶³ 266^a fikri: fikr VMK/ 43^a fikre TD/

⁶⁴ 43^b gevher-i: 266^b cevher-i İHE/

⁶⁵ VMK’de 12^a varağının ilk beyiti olan 267^{ab}, TD’de daha ileri bir sıradadır. Beyit, TD’deki sıraya göre alınmıştır.

⁶⁶ 269^a ‘arz iderven: 45^a ‘arz iderem TD/

⁶⁷ 269^b farž iderven: qarž öderven İHE/ 45^b farž idervem TD/

⁶⁸ 48^a yüce: 272^a ulu İHE/

⁶⁹ 49^a hākān-ı a‘zam: 273^a sultān-ı a‘zam İHE, VMK/

Leṭāfet⁷⁴ bir güherdür⁷⁵ kâni anda
Zerāfet⁷⁶ incüdür 'ummāni anda

Dükeli ehl-i faẓl u ehl-i 'irfān⁷⁷
Olardan⁷⁸ reşk ider Sa'dī vü⁷⁹ Selmān⁸⁰

52. Sözüñ şan'atda miqdārın bilürler
Ne-ḥācet ben diyem varın bilürler

TD 4^a 'Aceb deryādur ol mevci güherdür
Taşı yāķūt⁸¹ olup⁸² toprağı zerdür

Bu sözü⁸³ fi'l-meşel⁸⁴ gevher durur ol
Kaṭuñda kaṭreden kem-ter durur ol

55. Deñiz kim anda dürr-i kıymetī var⁸⁵
Kaṭında kaṭrenüñ ne kıymetī var

VMK 12^b 280 Güneş kim tal'atı envāri çoķdur
Kaṭında zerrenüñ⁸⁶ miqdārı yoķdur

Şular kim gevheri 'ummāna iltür
Meşeldür zīreyi Kirmāna⁸⁷ iltür

⁷⁰ 273^b ḥākānlar: ḥākāni İHE/ 49^b ḥaķķā TD/

⁷¹ 273^b olur: 49^b uludur TD/

⁷² 273^b deḥşetde: 49^b deḥşetden TD, İHE/

⁷³ 273^b epsem: 49^b ādem TD/

⁷⁴ 50^a leṭāfet: 274^a leṭāyif VMK/

⁷⁵ 274^a güherdür: 50^a girdedür TD/

⁷⁶ 274^b zerāfet: 50^b zerafet TD/

⁷⁷ 275^a 'irfān: 51^a iḥsān TD/

⁷⁸ 51^b olardan: 275^b olarda İHE/ olara VMK/

⁷⁹ 275^b vü: 51^b - TD/

⁸⁰ 275^b Selmān: 51^b Süleymān TD/

⁸¹ 53^b yāķūt: 277^b toprağ VMK/

⁸² 53^b olup: 277^b olur İHE, VMK/

⁸³ 278^a bu sözü: sözü ve ger İHE/ 54^a gözüm TD/

⁸⁴ 278^a fi'l-meşel: 54^a fi'l-mişāl TD/

⁸⁵ 279^a deñiz kim anda dürr-i kıymetī var: 56^a deñiz kim anda var kıymetī var TD/

⁸⁶ 56^b zerrenüñ: 280^b kaṭrenüñ VMK/

- İHE 182 58. Velī resm-i kadīmīdür bu ‘ādet
Dükeli yirde iy kân-ı sa‘ādet

Süleymāna qarınca armağānı
Çekirge budıdur kim iltür anı⁸⁸

Benüm dāhı⁸⁹ tapuñda armağānum
Du‘ādur ger qabül iderse hānum
61. Çü⁹⁰ ayruq dürlü kulluq gelmez⁹¹ ilden⁹²
Du‘ā kılmak vazīfemdür⁹³ ezelden

Ne söz kim söylerem şıdık-ile cāndan
Du‘ā-yı devletüñdür varlık⁹⁴ andan

Ne-deñlü⁹⁵ kim ola fikrümde mevcüd
Du‘ā-yı devletüñdür anda maqşüd
- TD 4^b 64. Sözüm ser-nāmesi⁹⁶ çün-kim du‘ādur
Qabül iderse sulţānum revādur

Dil elmāsiyle ma‘nī gevherini
Delüp söz silkine düzdüm varını⁹⁷

Du‘ā maqbül olur hāzretde bayık
Egerçi hāzrete olmazsa lāyık⁹⁸

⁸⁷ 281^b Kirmāna: 57^b ‘ummāna TD/

⁸⁸ 283^b çekirge budıdur kim iltür anı: 59^b çekirge bu diyārdan ilter anı TD/

⁸⁹ 60^a dāhı: 284^a dağı İHE, VMK/

⁹⁰ 61^a çü: 284^a çün İHE, VMK/

⁹¹ 284^a kulluq gelmez: 61^a gelen kulluq TD/

⁹² 61^a ilden: elden 284^a İHE, VMK/

⁹³ 61^b vazīfemdür: 284^b naşībümdür İHE/

⁹⁴ 62^b varlık: 286^b varlıq İHE, VMK/

⁹⁵ 63^a ne-deñlü: 287^a ne Zikrī İHE, VMK/

⁹⁶ 64^a ser-nāmesi: 288^a ser-māyesi VMK/

⁹⁷ Beyit, İHE ve VMK’de 267^{ab}’de, yeni nüshaya göre daha önceki bir sıradadır.

67. Metā'um gerçi kemdür 'aybı çok var
Velī bakmaz aña luṭf-ı hīrīdār

Beni çün ḥazretinde kul idüpdür
Eger ma'yüb⁹⁹ hüner maḳbül idüpdür¹⁰⁰

Hüner kim olmaya maḳbül u¹⁰¹ merḡüb
Dükeli 'ayb olur gerçi ola ḥüb
70. Zihī¹⁰² sulṭān kim ol faḥr-ı hünerdür
Hüner ḳadrin bilür şāhib-nazardur

Anuñ kim 'aybını maḳbül ider şāh
Olur 'aybı¹⁰³ hüner maḳbül-i der-gāh

VMK 13^a VIII Sebeb-i nazm-ı kitāb¹⁰⁴

- Elā iy¹⁰⁵ 'ārif ü şāhib-rivāyet¹⁰⁶
Ḳulaḳ dut¹⁰⁷ diñle gel¹⁰⁸ bir ḥōş¹⁰⁹ ḥikāyet

73. Çü sensin bülbül-i bāḡ-ı me'ānī¹¹⁰
Teferrüc ḳıl bu¹¹¹ zībā gül-sitānı¹¹²

⁹⁸ VMK'de atlanmıştır (Alpay Tekin, 1992: 325).

⁹⁹ 291^b ma'yüb: 68^b 'ayb u TD/

¹⁰⁰ 68^{ab} - 103^{ab} (291^{ab} - 328^{ab}) beyitleri İHE nüshasında atlanmıştır (Alpay Tekin, 1992: 325)

¹⁰¹ 292^a u: 69^a - TD/

¹⁰² 293^a zihī: 69^a dāḥı TD/

¹⁰³ 294^b 'aybı: 70^b 'ayb u TD/

¹⁰⁴ TD'de oldukça bozuk bir yazıyla yazılmış başka bir başlık vardır. Metinde başlıkların numaraları diğer nüshalardaki sıra esas alınarak verilmiştir.

¹⁰⁵ 295^a elā iy: 72^a ilāhī TD/

¹⁰⁶ 295^a rivāyet: 72^a dirāyet TD/

¹⁰⁷ 72^b dut: 295^b ṭut VMK/

¹⁰⁸ 72^b gel: 295^b bir VMK/

¹⁰⁹ 72^b bir ḥōş: 295^b tañsuk VMK/

¹¹⁰ 296^a bāḡ-ı me'ānī: 73^a bāḡ-ı sa'ādet TD/

¹¹¹ 296^b bu: 73^b bir TD/

¹¹² 296^b zībā gül-sitānı: 73^b nāzük ḥikāyet TD/

TD 5^a

Meger p̄ir-i tarīkat şeyḥ Sa‘dī
Ki ḥikmet gencinūñ¹¹³ ol idi naḳdi

Hemīşe rūḥı bizden şākir olsun
Aña Ḥak rahmet-ile zākir olsun

76. Baḳuban¹¹⁴ çenge¹¹⁵ ol ‘ibret gözinden
‘İbāret eylemiş ma‘nī yüzinden

Bu¹¹⁶ bir kaç söz¹¹⁷ meşel düzmiş¹¹⁸ ḳomışdur
Ne-kim gelmiş göñülden¹¹⁹ söylemişdür

Anuñ şekline vü ḥāline nisbet
Anuñ kılınđuğı¹²⁰ ḳāline nisbet

79. *Anuñ sūz ile ol sāz itdüğini
Ḳatı derd ile āgāz itdüğini

Anuñ zārī ḳılup zār inledüğün¹²¹
Anı ma‘şūḳ u¹²² ‘āşık diñledüğün

Muḥabbet oğlu¹²³ andan ağladüğün
Yürek yaḳup ciğerler tağladüğün

¹¹³ 297^b gencinūñ: 74^b naḳdinūñ TD /

¹¹⁴ 299^a baḳuban: 76^a yetüben TD/

¹¹⁵ 299^a çenge: 76^a çünki TD/

¹¹⁶ 77^a bu: 300^a ki VMK/

¹¹⁷ 77^a söz: 300^a beyt VMK/

¹¹⁸ 300^a düzmiş: 77^a dizmiş TD/

¹¹⁹ 77^b göñülden: göñilden 300^b VMK/

¹²⁰ 301^b kılınđuğı: 78^b kılđuğı vü TD/

¹²¹ 80^a inledüğün: 303^a inledüğün VMK/

¹²² 303^b u: 80^b - TD/

¹²³ 81^a muḥabbet oğlu: 304^a muḥabbet ehli VMK/

82. Anı çengī¹²⁴ dizinde¹²⁵ düzdüğünü¹²⁶
Alup şöhetlere hem gezdüğünü¹²⁷

Melikler meclisine varduğunu
Şafâ ehli saçular saçduğunu¹²⁸
- VMK 13^b 307 Anuñ her yirde mañfil kurdüğünü
On iki perdeden rāz açduğunu¹²⁹
85. Aña bahçada¹³⁰ kuşlar üşdüğüni¹³¹
Melâmet ilden¹³² ile düşdüğüni¹³³
- TD 5^b Anuñ her bir nefes¹³⁴ hâletlerini
Anuñ her ma' niden¹³⁵ şüretlerini

Ki yitmiş¹³⁶ beyt olaydı¹³⁷ artuğ eksük
Buyurmuş Pârsice hûb u nâzük¹³⁸
88. Velî her kavm-ile dillü dilinden
Gerek-kim hâll ideler müşkilinden

¹²⁴ 305^a çengī: 82^a çünkü TD/

¹²⁵ 305^a dizinde: 82^a zerrinde TD/

¹²⁶ 305^a düzdüğünü: 82^a düzdüğünü TD/

¹²⁷ 305^a gezdüğünü: 82^a gezdüğünü TD/

¹²⁸ 83^{ab} melikler meclisine varduğunu / şafâ ehli saçular saçduğunu: 306^{ab} melikler meclisine varduğunu / anuñ her yirde mañfil kurdüğünü VMK/ 306^a varduğunu, 307^b saçduğunu: 83^a varduğunu, 83^b saçduğunu TD/

¹²⁹ 84^{ab} anuñ her yirde mañfil kurdüğünü / on iki perdeden rāz virdüğünü: 307^{ab} anuñ her perdede rāz açduğunu / şafâ ehli saçular saçduğunu VMK/ 306^b kurdüğünü, 84^a kurdüğünü TD/ 307^a açduğunu: 84^b virdüğünü TD/

¹³⁰ 308^a bahçada: 85^a bahşada TD/

¹³¹ 308^a üşdüğüni: 85^a üşdüğüni TD/

¹³² 308^b ilden: 85^b elden TD/

¹³³ 308^b düşdüğüni: 85^b düşdüğüni TD/

¹³⁴ 309^a nefes: 86^a nefis TD/

¹³⁵ 309^b ma' niden: 86^b ma' niye TD/

¹³⁶ 310^a yitmiş: 87^a yetmiş TD/

¹³⁷ 310^a olaydı: 87^a ola TD/

¹³⁸ 87^a Müstensih, önceki mısra ile aynı şekilde *artuğ u eksük* yazmış, derkenarda düzeltmiştir.

Ğaraž çün fehm¹³⁹ olunmaz¹⁴⁰ tercümānsuz
Me‘ānīden ne añlansun beyānsuz

Anuñ kim hazzı yokdur¹⁴¹ Pārsīden
İrişmek¹⁴² zevkīni virmez resīden¹⁴³

91. Kılıçdan gey itidür kıldan ince
Sözi her kavme şerh itmek dilince

Benüm çün ülfetüm var¹⁴⁴ Pārisīyle¹⁴⁵
Getürdüm Türkīye Hāk¹⁴⁶ yarısıyle¹⁴⁷

Dağı bunca leṭāyif dürlü esrār¹⁴⁸
Şanā‘at¹⁴⁹ birle hem¹⁵⁰ ebyāt u eş‘ār

94. ‘Acāyib nükteler çok dürlü emşāl¹⁵¹
Münāsībdür aña bir demde biñ hāl¹⁵²

Ḳamusın nazm idüp kıldum ziyāde
Ki tā ferzin¹⁵³ ola uşbu¹⁵⁴ piyāde

Oḳıyanlar¹⁵⁵ göreler şan‘atını
Hevesden arturalar rağbetini

¹³⁹ 312^a fehm: 89^a fehim TD/

¹⁴⁰ 89^a olunmaz: 312^a olmaz VMK/

¹⁴¹ 313^a anuñ kim hazzı yokdur: 90^a aña haż yok durur TD/

¹⁴² 90^b irişmek: 313^b erişmek VMK/ 90^b işitmek TD/

¹⁴³ 313^b resīden: 90^b işiden TD/

¹⁴⁴ 92^a ülfetüm var: 315^a ülfetümdür VMK/ 92^a ilfetüm var

¹⁴⁵ 315^a Pārisīyle: 92^a Fārisīyle TD/

¹⁴⁶ 315^b Hāk: 92^b çak TD/

¹⁴⁷ 315^b yarısıyle: 92^b yarusiyle TD/

¹⁴⁸ 316^a esrār: 93^a eşrār TD/

¹⁴⁹ 316^b şanā‘at: 93^b Müstensih, şınā‘atlar yazmaya çalışmış olmalıdır. TD/

¹⁵⁰ 316^b hem: 93^b - TD/

¹⁵¹ 317^a emşāl: 94^a esrār TD/

¹⁵² 94^b bir demde biñ hāl: 317^b her demde bir hāl VMK/

¹⁵³ 95^b Metinde: TD/

¹⁵⁴ 318^b uşbu: 95^b işbu TD, VMK/

¹⁵⁵ 319^a oḳıyanlar: 96^a oḳuyalar TD/

- VMK 14^a 320 97. Budur cidd¹⁵⁶ ehline remzî işâret¹⁵⁷
TD 6^a Velî lağv ehline hezl ü fişâret¹⁵⁸
- Haķâyık ehli bundan¹⁵⁹ ‘ibret añlar
Mezâhik¹⁶⁰ kavmi¹⁶¹ kalur deng ü¹⁶² tañlar
- Ƙılır ‘ışk ehlini ‘ışka delâlet
Virür¹⁶³ hâl ehline¹⁶⁴ çok dürlü hâlet
100. Ele alup çün anı oқыalar¹⁶⁵
Göñül virmeye kim¹⁶⁶ elden ƙoyalar
- Ƙamu pend ü neşâyihdür mevâ‘iz
Didügin kendü dutmaz¹⁶⁷ gerçi vâ‘iz
- Haķikatdur bu sözüm¹⁶⁸ şanma mecâzî
Kim oldur keşf¹⁶⁹ iden her dürlü râzı
103. Ne söz vardur kim ol söylenmemişdür
Ne gül bitdi kim ol yiilenmemişdür¹⁷⁰
- İHE 183 Cihânda¹⁷¹ gerçi çokdur bâğ-ı gül-zâr¹⁷²
Kimi güldür kimi nergis kimi hâr¹⁷³

¹⁵⁶ 97^a Metinde: TD/

¹⁵⁷ 320^a remzî işâret: 97^a remz ü beşâret TD/

¹⁵⁸ 320^b velî lağv ehline hezl ü fişâret: 97^b velî hezl ehline lağv u fişâret TD/

¹⁵⁹ 321^a bundan: 98^a benden TD/

¹⁶⁰ 98^b Metinde: TD/

¹⁶¹ 98^b kavmi: 321^b ehli VMK/

¹⁶² 98^b ü: 321^b - VMK/

¹⁶³ 322^b virür: 99^b verür TD/

¹⁶⁴ 99^b ehline: 322^b issine VMK/

¹⁶⁵ 323^a oқыalar: 100^a oқuyalar TD/

¹⁶⁶ 323^b virmeye kim: vermeye kim VMK/ 100^b dürmeye ki TD/

¹⁶⁷ 101^b dutmaz: 324^b tutmaz VMK/

¹⁶⁸ 326^a sözüm: 102^a söz TD/

¹⁶⁹ 326^b keşf: 102^b keşif TD/

¹⁷⁰ 327^{ab}: 103^{ab} ne sözdür kim anuñ söylenmiş yok / ne gül bitdi ki anuñ iylemiş yok TD/

¹⁷¹ 104^a cihânda: 328^a cehânda İHE, VMK/

¹⁷² 328^a gül-zâr: 104^a gül-zâr TD/

Velī her ağacūñ bir yimişi¹⁷⁴ var
Bilür ol-kim yemişden¹⁷⁵ yimişi¹⁷⁶ var

106. Şular kim söz deñizinde yüzerler¹⁷⁷
Me‘ānī silkine dürler düzerler¹⁷⁸

Ƙamu ‘Īsī-nefes ‘ışķ u hevesde¹⁷⁹
Ölüler dirgürürler¹⁸⁰ her nefesde

TD 6^b Gümānī¹⁸¹ fark iden ‘ilme’l-yaķından¹⁸²
İçer¹⁸³ ma‘nī meyin söz¹⁸⁴ sağrağından¹⁸⁵

VMK 14^b 109. Muķaddem şüreti tertīb iderler
Daħı¹⁸⁶ ma‘nīye¹⁸⁷ şüretten giderler

Ĝaraż ma‘nīdür ol şüret nişāne
Sözi söylemege oldur bahāne¹⁸⁸

Cihānuñ¹⁸⁹ çünki yoķdur i‘tibārı
Sözi ķalur kişinüñ¹⁹⁰ yādigārı

¹⁷³ 104^b kimi güldür kimi nergis: 328^b kimi nergis kimi güldür İHE, VMK/

¹⁷⁴ 329^a yimişi: 105^a yemişi TD/

¹⁷⁵ 329^b yemişden: yemişden VMK/ 105^b yemişdür TD/

¹⁷⁶ 329^b yimişi: 105^b yemişi TD/

¹⁷⁷ 106^a Sözcük başına sehven fazladan bir *elif* işareti konulmuş olmalıdır. TD/

¹⁷⁸ 330^b düzerler: 106^b dizerler TD/

¹⁷⁹ 331^a ķamu ‘Īsī nefes ‘ışķ u hevesde: ķamusı ‘Īsī-nefesdür hevesde TD/

¹⁸⁰ 107^b ölüler dirgürürler: 331^b dirgürür her bir VMK/

¹⁸¹ 332^a gümānī: 180^a kemālī TD/

¹⁸² 322^a ‘ilme’l-yaķından: 108^a ‘ayne’l-yaķından /

¹⁸³ 108^b içer: 332^b ićen İHE, VMK/

¹⁸⁴ 332^b söz: 108^b söz TD/

¹⁸⁵ 108^b sağrağından: 332^b sağrağından İHE/

¹⁸⁶ 333^b daħı: velī VMK/ 109^b dāħı TD/

¹⁸⁷ 333^b ma‘nīye: 109^b ma‘nī[ye] TD/

¹⁸⁸ 110^b *nişāne* şeklinde ilk mısra ile aynı olarak yanlış yazılmış ancak derkenarda *bahāne* olarak düzeltilmiştir. TD/

¹⁸⁹ 111^a cihānuñ: 335^a cehānuñ İHE, VMK/

¹⁹⁰ 335^b kişinüñ: 111^b cihānda TD/

112. Zihî devletlü cān ol kim yoğaldı¹⁹¹
Velîkin yir¹⁹² yüzinde adı ғaldı

Aña öldi diyen hağğā yañılur
Ki sözi oğınur adı añılur

Anı hayr-ile her dem yād iderler
Anuñ rūh-ı¹⁹³ revānım şāz¹⁹⁴ iderler

115. İlāhî ol ғula luğf-ile rağm it¹⁹⁵
Ki diye Dā’ınuñ cānına rağmet¹⁹⁶

IX Beyān-ı şıfat-ı bahār¹⁹⁷

İHE 185 Seher çün ğarre-i şubğ oldı ğarrā
Cihān¹⁹⁸ cennet bigi¹⁹⁹ oldı muğarrā

Geyürdi çarğ-ı atlas çenberine
Muraşşa’ tāc u altun ‘anberîne

TD 7^a 118. Ħamel burcına tağvîl itdi²⁰⁰ ħurşîd²⁰¹
Şanasın tağta geçdi şāh Cemşîd

Felek sultānı çün ‘arz itdi²⁰² menşür
Yazılmış ğattı²⁰³ altun tevğî’ü’ n-nür²⁰⁴

¹⁹¹ 112^a ol kim yoğaldı: 336^a kim kendü gitdi VMK/

¹⁹² 336^b yir: 112^b yer TD/

¹⁹³ 114^b rūh-ı: 114^b rūhım İHE/ rūhı VMK/

¹⁹⁴ 114^b şāz: 338^b şād İHE, VMK/

¹⁹⁵ 114^a rağm it: 339^a rağm et VMK/

¹⁹⁶ 339^b rağmet: 114^b rağim it TD/

¹⁹⁷ Bu başlık İHE’de yoktur (Alpay Tekin, 1992: 329). TD’de ise sonradan yazılmışa benzeyen, oldukça bozuk bir yazıyla yazılmış ve muhtemelen Arapça olan bir başlık vardır.

¹⁹⁸ 116^b cihān: 340^b cehān İHE, VMK/

¹⁹⁹ 116^b bigi: 340^b gibi İHE, VMK/

²⁰⁰ 342^a itdi: 118^a etdi TD/

²⁰¹ 118^a ħurşîd: 342^a ħurşîd İHE/

²⁰² 343^a itdi: 119^a etdi TD/

Belürdi hōş rebī' ūñ i 'tidāli
Şafā geldi kūdūret getdi²⁰⁵ hālī

VMK 15^a 121. Güneş 'aksin²⁰⁶ eşer kıldı hevāda
Raşad bağladı hıtt-ı istivāda²⁰⁷

Şabā dem urdı çün 'İsī deminden
Haber virdi²⁰⁸ hayātuñ 'āleminden

İrişdi²⁰⁹ āyet-i āşār-ı rahmet
Ki nefsi-nāmi²¹⁰ andan dutdı²¹¹ kuvvet

124. Nebātuñ haşrı²¹² oldı şūr uruldu
Ölenler ol nefesden hep dirildi

Bahāruñ leşkeri çün oldı pīrüz
İrişdi şeh-süvār-ı şāh-ı nev-rüz²¹³

Kışın toprağa cān işmarlayanlar
Kara yirden²¹⁴ başın kaldurdu anlar²¹⁵

127. Kuruldu haymeler kavsi-ı kuzahdan²¹⁶
Gülerler goncalar²¹⁷ zevk ü ferahdan²¹⁸

²⁰³ 343^b hıttı: 119^b hıtt-ı TD/

²⁰⁴ 119^b tevki'ü'n-nūr: 343^b tevki'i nūr İHE, VMK/

²⁰⁵ 120^b getdi: 344^b gitdi VMK/

²⁰⁶ 121^a aksin: 345^a 'aksi İHE, VMK/

²⁰⁷ 121^b istivāda: 345^b üstevāda VMK/

²⁰⁸ 346^b virdi: 122^b ver[d]i TD/

²⁰⁹ 347^a irişdi: 123^a erişdi TD/

²¹⁰ 347^b nefsi-nāmi: 123^b nefsi-ı imān TD/

²¹¹ 123^b dutdı: 347^b tutdı VMK/

²¹² 348^a haşrı: 124^a haşr[ı] TD/

²¹³ 125^{ab} bahāruñ leşkeri çün oldı pīrüz / erişdi şeh-süvār-ı şāh-ı nev-rüz: 350^{ab} bahāruñ leşkeri oldıysa pīrüz / irişdi şeh-süvār-ı şāh-ı nev-rüz İHE, VMK/

²¹⁴ 349^b yirden: 126^b yerden TD/

²¹⁵ 125^{ab} ile 126^{ab} (349^{ab} - 350^{ab}) İHE'de yer değiştirmiştir (Alpay Tekin, 1992: 329).

²¹⁶ 351^a kuzahdan: 127^a ferahdan TD/

²¹⁷ 127^b gülerler goncalar: 351^b güler gül goncalar İHE/ güler gül goncalar VMK/

²¹⁸ 351^b ferahdan: 127^b ferahdan TD/

Ağaçlar hep tonandı bağ içinde

Nitekim hüriler uçmak²¹⁹ içinde

İHE 186

Cihān²²⁰ cennet bigi²²¹ oldu müzeyyen

TD 7^b

Şafādan zīnet buldı²²² bağ u²²³ gülşen

130. Sevindi ra' d u²²⁴ tabl urdı bahārī

Burākın biñdi²²⁵ berķ[uñ] şeh-süvārī

Çü Rustem yayını kurdı felekler

Atarlar yıldırım oķın melekler

Tonandı²²⁶ bağ içinde muhteşemler

Dikildi servden yaşıl 'alemler

133. Ağaçlar cümle naħlistān içinde

Gül-efşānlık kılur bustān içinde

İHE 187

Şular odsuz bınarlar²²⁷ kaynar oldu

VMK 15^b 358

Balıklar şu²²⁸ yüzinde oynar²²⁹ oldu

Bulutlar gök yüzinde²³⁰ gerdi²³¹ sayvān

Şabā ferrāş u sakķā ebr-i nīsān

²¹⁹ 128^b uçmak: 352^b uçmağ İHE, VMK/

²²⁰ 129^a cihān: 353^a cehān İHE, VMK/

²²¹ 129^a bigi: 353^a gibi İHE, VMK/

²²² 129^b buldı: 353^b aldı İHE, VMK/

²²³ 353^b bağ u: 129^b - TD/

²²⁴ 354^a u: 130^a - TD/

²²⁵ 130^b biñdi: 354^b bindi İHE, VMK/

²²⁶ 132^a tonandı: 356^a tonatdı İHE/

²²⁷ 358^a bınarlar: 133^a bınarından TD/

²²⁸ 134^b şu: 358^b su VMK/

²²⁹ 358^b oynar: 134^b kaynar TD/

²³⁰ 360^a gök yüzinde: 135^a yer yüzinde TD/

²³¹ 360^a gerdi: 135^a gerd[i] TD/

136. Çü tağlar başlarında²³² göz belürdi
Şanasın yir yüzinde güz belürdi²³³
- Bulutlar şu²³⁴ seperler²³⁵ göz²³⁶ yaşından
Şabā cā-rüb urur²³⁷ tağlar²³⁸ başından²³⁹
- Akar her yirde²⁴⁰ bir²⁴¹ nehr-i²⁴² sebīlī
Şanasın bāğ-ı²⁴³ cennet selsebīlī
139. Şular²⁴⁴ āb-ı²⁴⁵ hayāt olmuş şafādan
Ṭabāyi ‘ mu ‘ tedil āb u²⁴⁶ hevādan
- TD 8^a Buḥūr itmiş şabā ‘ūd-ı Kūmārī²⁴⁷
‘ Abīr ü lāden ü²⁴⁸ müşg-i tatārī²⁴⁹
- Nesīm-i şubḥ-dem²⁵⁰ cānlar bağışlar
Reyāḥīn rūḥa²⁵¹ reyḥānlar²⁵² bağışlar
142. Bulut ağlar velī²⁵³ gül gönca²⁵⁴ ḥandān
Benefşe baş şalar mest olmuş andan

²³² 359^a başlarında: 136^a kaşlarında TD/

²³³ 136^{ab} ile 137^{ab} (359^{ab} - 360^{ab}) VMK’de yer değiştirmiştir (Alpay Tekin, 1992: 330). 136^a tağlar: 359^a tağlar İHE/
359^a başlarında: 136^a kaşlarında TD/ 359^b yir: 136^b yer TD/

²³⁴ 361^a şu: 137^a şular TD/

²³⁵ 137^a seperler: 361^a serperler İHE, VMK/

²³⁶ 361^a göz: 137^a gözler TD/

²³⁷ 361^b urur: 137^b ider TD/

²³⁸ 361^b tağlar: 137^b lağlar TD/

²³⁹ 361^b başından: kaşından İHE/ 137^b yaşınd[an] TD/

²⁴⁰ 362^a yirde: 138^a yirden TD/

²⁴¹ 362^a bir: 138^a ü TD/

²⁴² 362^a nehr-i: 138^a nehr ü TD/

²⁴³ 362^b bāğ-ı: 138^b bāğ u TD, İHE/

²⁴⁴ 363^a şular: 139^a sular TD/

²⁴⁵ 363^a āb-ı: 139^a āb-u TD/

²⁴⁶ 139^a āb u: 363^a āb-ı VMK/

²⁴⁷ 140^a ‘ūd-ı Kūmārī: 364^a ‘ūd-ı Kūmārī İHE/

²⁴⁸ 364^b lāden u: 140^b lādān-u TD/

²⁴⁹ 364^b tatārī: 140^b taṭārī TD/

²⁵⁰ 365^a şubḥ-dem: 141^a şubḥ-ı dem TD/

²⁵¹ 365^b rūḥa: 141^b rūḥ-ı TD/

²⁵² 365^b reyḥānlar: 141^b reyḥān TD/

²⁵³ 366^a velī gül: 142^a velīkin TD /

²⁵⁴ 142^a gönca: 366^a gönca VMK/

Yüzini yur seher gül jâle birle

Tolaşmış şâh-ı nergis²⁵⁵ lâle birle²⁵⁶

Eteğinden şabānuñ müşgi²⁵⁷ rîzān

Seher ser-ḥōş güler²⁵⁸ üftān ü ḥayrān²⁵⁹

145. Şakāyık cübbesini çāk ider gül

Çemen bāzārımı der-ḥāk²⁶⁰ ider gül

Şabā çün depredür sünbül budāğın

Mu 'atṭar misk²⁶¹ ider reyḥān dimāğın²⁶²

İHE 188

Seher-gāh²⁶³ 'andelibüñ ḥōş-nevāsın

VMK 16^a 371

İşidüp gonca çāk itmiş yaqasın

148. Şuya²⁶⁴ serv-i revān seccāde şalmış

Zümürüd²⁶⁵ levḥine bîcāde şalmış

Çınār²⁶⁶ açmış elin gül-nāra²⁶⁷ karşı

Kızartmış beñzini gül nāra²⁶⁸ karşı

Bınarlar çevresi yaşıl gülistān²⁶⁹

Zeberced arḳ²⁷⁰ içinde āb-ı²⁷¹ ḥayvān

²⁵⁵ 143^b şâh-ı nergis: 367^b şâh-ı nesrîn İHE/ şâh-ı gül nesrîn VMK/

²⁵⁶ 367^{ab} birle: 143^{ab} ile TD/

²⁵⁷ 368^a müşgi: 144^a mişki TD/ müşg VMK/

²⁵⁸ 368^b güler: 144^b - TD/

²⁵⁹ 144^b ḥayrān: 368^b ḥîzān VMK/

²⁶⁰ 145^b der-ḥāk: 369^b ber-ḥāk İHE/

²⁶¹ 146^b misk: 370^b müşg İHE, VMK/

²⁶² 370^b dimāğın: 146^b budāğın TD/

²⁶³ 147^a seher-gāh: 371^a seher-geh İHE, VMK/

²⁶⁴ 372^a şuya: 148^a şabā TD/

²⁶⁵ 148^b Yanlış harekeleme yapılmıştır TD/

²⁶⁶ 149^a çınār: 373^a çenār VMK/

²⁶⁷ 373^a gül-nāra: 149^a gül-zāra TD/

²⁶⁸ 373^b gül nāra: 149^b gül-nāra TD /

²⁶⁹ 150^a gülistān: 374^a gülüstān VMK/

²⁷⁰ 150^b arḳ: 374^b arḳ İHE, VMK/

²⁷¹ 374^b āb-ı: 150^b āb u TD/

- TD 8^b 151. Hırāmān baş şalar çün serv-i āzād
Şanavber raqş ider hem şāh-ı şimşād²⁷²
- Şaçılmış hürde-i mīnā çemende
Döşenmiş mefreş-i zībā²⁷³ çemende²⁷⁴
- Bezenmiş nūr-ile yir gök felekler
Felekde ılduz²⁷⁵ u yirde²⁷⁶ çiçekler
154. Kevākib ‘aksi beñzer hāke düşmiş
Yirūn²⁷⁷ ‘aksi dağı eflāke düşmiş
- Şabā gül goncanuñ²⁷⁸ açmış niķābın
Seher gül yüzine saçmış gül-ābın
- Bozarmış beñzi ğamdan ergāvānuñ
Zāmīri rūşen olmuş zeymurānuñ²⁷⁹
157. Çü nīsān incü saçmış gül yüzine
Şabā dürler dizer²⁸⁰ sūnbül²⁸¹ yüzine
- Tebessümler kıılır²⁸² gül ter dudakdan²⁸³
Terennümler kıılır bülbül²⁸⁴ budakdan

²⁷² 151^b şāh-ı şimşād: 375^b şāh-ı şimşād/ şāh-ı şemşād İHE/

²⁷³ 152^b zībā: 375^b dībā İHE, VMK/

²⁷⁴ 376^b çemende: 152^b semende TD, İHE/

²⁷⁵ 377^b ılduz: 153^b yılduz/

²⁷⁶ 153^{ab} yir, yirde: 377^{ab} yer, yerde VMK/

²⁷⁷ 154^b yirūn: 378^b yerūn VMK/

²⁷⁸ 155^a goncanuñ: 379^a gonçanuñ VMK/

²⁷⁹ 156^a Metinde: TD/

²⁸⁰ 382^b dürler dizer: düzmiş dürer İHE/ 157^b dür düzmiş TD/

²⁸¹ 157^b Metinde "ب"nin noktası unutulmuştur TD/

²⁸² 383^a tebessümler kıılır: tebessüm er ider İHE/ 158^a bu semenler kıılır TD/

²⁸³ 158^a dudakdan: 383^a tuşakdan VMK/

²⁸⁴ 383^b bülbül: 158^b bilbil TD/

- İHE 189 Semen serv-ile oynar bāğ içinde
VMK 16^b 384 Yakılmış lāle yanmış dāğ içinde²⁸⁵
- 160*. Benefşe zülfini²⁸⁶ şalmış perīşān
Behişt olmuş ser-ā-ser bāğ u būstān²⁸⁷
- 160*. Kılıçlar çekmiş²⁸⁸ ol yār-ı vefā-dār
Gülüñ ardında süsen-i²⁸⁹ kafā-dār
- TD 9^a Güyegü otı қоқар yazı yaban
Gelüncük gönleği gök қаftanı қан²⁹⁰
163. Güneyik çiçeği gözi güneşden
Қамаşmış²⁹¹ топтолудур²⁹² қанлу yaşdan
163. Gözükmez²⁹³ yir yüzi yaşıl çemenden
Çemen hōd²⁹⁴ örtülүpdür yāsemenden
- İHE 190 Görüp elma saқақлу²⁹⁵ beñzi gül-nār
Қилур айва гүли ақ ақча ісār
166. Çiçekden²⁹⁶ bağlamış gül-deste reyhān
Fesilgün yek büni bir beste reyhān²⁹⁷

²⁸⁵ 384^b yanmış dāğ içinde: 159^b derd ü dāğ içinde TD/

* İHE ve VMK'de 381^{ab} dedir. Metinde beyit numaraları TD'deki sıraya göre verilmiştir.

²⁸⁶ 381^a zülfini: zülfüni VMK/ 160^a zülfüni TD/

²⁸⁷ 160^b būstān: 381^b bustān İHE, VMK/

²⁸⁸ 161^a Metinde "ç"nin noktaları unutulmuştur TD/

²⁸⁹ 385^b ardında süsen-i: ardınca ol süsen VMK/ 161^b ardınca ol süsen TD/

²⁹⁰ VMK'de 162^{ab} (386^{ab}) atlanmıştır. İHE'de 386^{ab} ile 387^{ab} arası s.189'da boş bırakılmış ve bu boş yere *dem-be-dem seyl-āb-veş eşk-i revānum çağlar* mısrası yazılmıştır (Alpay Tekin: 1992, 332).

²⁹¹ 387^b kamaşmış: 163^b kamaşmışdır TD/

²⁹² 387^b toptoludur: 163^b taatludur TD/

²⁹³ 164^a gözükmez: 388^a görünmez VMK/

²⁹⁴ 388^a hōd: 164^a hōz TD/

²⁹⁵ 165^a saқақлу: 389^a şakaқлу VMK/

²⁹⁶ 166^a çiçekden: 390^a çiçekler VMK/

²⁹⁷ 390^b bir beste: ber-beste İHE/ 166^b Fesilgün boynı vir deste reyhān TD/

Şakāyık düzmiş ol²⁹⁸ resm-ile meclis
Ki mest olmuş görüp maḥmūr nergis²⁹⁹

Güzel lāle gibi dāye oturmuş³⁰⁰
Ḥabeş oğlını ḳoynına götürmüş³⁰¹

Çiçekler çünkü zerrīn cām³⁰² içerler
Şükūfe aḳçalar³⁰³ saçu saçarlar³⁰⁴

169. İşidüp bülbül ünin nesteren³⁰⁵ dir
Şu³⁰⁶ bülbül bārī bizden nisteren³⁰⁷ dir

Gül-i sūrī³⁰⁸ gülistān³⁰⁹ nev-cüvānı
Eline aldı cām-ı³¹⁰ ergāvānı

Eline zevraḳ alsa ‘abhar andan
Deñize ğarḳ olur nīlüfer andan³¹¹

172. Müzeyyen cümle eṭrāf u³¹² nevāḥī
Görüp ağızı şuyı aḳar şurāḥī³¹³

²⁹⁸ 167^a ol: 391^a - İHE/

²⁹⁹ 391^b Mısra TD’de yoktur. TD’de bu mısranın yerinde 392^b bulunmaktadır.

³⁰⁰ 392^a Mısra TD’de yoktur. TD’de bu mısranın yerinde 391^b bulunmaktadır.

³⁰¹ 392^b TD’de 391^a mısrasından sonra 392^b mısrası yazılmıştır. Gönül Alpay Tekin 392^{ab}’nin İHE’de atlandığını belirtmiştir (Alpay Tekin, 1992: 333). 392^{ab} oğlını, ḳoynına: 167^{ab} oğlını, ḳoynunda TD/

³⁰² 393^a cām: 168^a cām TD/

³⁰³ 393^b aḳçalar: 168^b aḳçalar TD/

³⁰⁴ 168^b saçu saçarlar: 393^b saçu saçarlar VMK/

³⁰⁵ 394^a nesteren: nesterin VMK/ 169^a nesrīn TD/

³⁰⁶ 169^b şu: 394^b çü VMK/

³⁰⁷ 394^b nisteren: nisterin VMK/ 169^b nesterīn TD/

³⁰⁸ 395^a gül-i sūrī: 170^a küllī sözi TD/

³⁰⁹ 170^a gülistān: 395^a gülistān VMK/

³¹⁰ 395^b cām-ı: 170^b cām u TD/

³¹¹ 171^{ab} andan: 397^{ab} anda İHE, VMK/

³¹² 396^a eṭrāf u: 172^a eṭrāfi TD/

³¹³ 396^b şurāḥī: 172^b nevāḥī TD/ 396^{ab} ile 397^{ab} TD’de yer deġiştirmiştir ve bu beyitler 9^b varaġının sonunda olmasına rağmen 9^a varaġında, 172^b mısrası düzeltilerek tekrar edilmiştir.

VMK 17^a Țarab³¹⁴ ehli ŗurāhī³¹⁵ kılķulinden ³¹⁶
TD 9^b Degül mest illā kılķlar ğulğulinden³¹⁷

Hezār destān okur³¹⁸ her bir nevāda
İŗidüp raķŗ³¹⁹ urur³²⁰ kılķlar hevāda

175. *Ŗafādan ‘andelīb olmiŗ ŗeher-ķīz
Anı tūtī ğörüp eyler ŗeker-rīz³²¹

Ĝügercinler dutar³²² dem zīr ü bemler
İder gam raĝmına³²³ her dem negamlar

Ĝülüñ rāzına³²⁴ bülbül maķrem olmiŗ
Daķı dürrāca ķumrī hem-dem olmiŗ

İHE 191 178. İñilder³²⁵ derd-ile ķumrī nidem dōst
Senüñ-ile kaçan bir zevķ idem dōst

İder kılķlar hevā yüzinde pervāz
Țolu ğöller yaķası ördek ü kaç³²⁶

Ki her bir cān-ver bir dürlü dilden
Ĥaķa tesbīh okurlar³²⁷ cān u dilden³²⁸

³¹⁴ 398^a țarab: 173^a țurup TD/

³¹⁵ 398^a ŗurāhī: 173^a surāhī TD/

³¹⁶ 398^a kılķulinden: 173^a ğulğul[in]den TD/

³¹⁷ 398^b ğulğulinden: 173^b ğulğulundan TD/

³¹⁸ 174^a hezār destān: 400^a her ādem dāsītān VMK/

³¹⁹ 400^b raķŗ: 174^b raķŗı TD/

³²⁰ 174^b urur: 400^b ider VMK/

³²¹ 399^{ab} Beyit, İHE ve TD’de yoktur.

³²² 176^a dutar: 401^a țutar VMK/

³²³ 401^b raĝmına: naĝmına VMK/ 176^b na‘mına TD/

³²⁴ 177^a rāzına: 402^a zārına İHE/

³²⁵ 403^a iñilder: 178^a iñiler TD/

³²⁶ 404^b țolu ğöller yaķası ördek ü kaç: 179^b ğügercinle ğügercin ķāz ile ķāz TD/ ķāz VMK/

³²⁷ 180^b okurlar: 405^b okur İHE, VMK/

³²⁸ 180^b cān u dilden: 405^b biñ cān u dilden İHE, VMK/

181. Ta'āla'llāh zihī šāni' kim oldur
Yaradur hikmeti çok şun'ı boldur

Anuñ zātı hem evveldür hem āhir
Anuñ kudretleri her yirde³²⁹ zāhir

TD 10^a Bu hikmet sırrına aşhāb-ı 'ibret
Didi³³⁰ fanzur ilā āsāri rahmet

184. Dükeli yirde her bir şeyy-i mevcūd
Danuqluq³³¹ virür³³² oldur Rabb-i³³³ ma' būd³³⁴

Bu şerbetden çü gönülüm nüş kıldı
İçüm yandı yüregüm cüş³³⁵ kıldı

X Bāğī ki der-āncā meclis kerdend³³⁶

Seher vaktin³³⁷ turup bir bāğa girdüm
Ne bāğī³³⁸ kim meger uçmağa girdüm

VMK 17^b 187. Hevāsı³³⁹ cennetü'l-me'vāya³⁴⁰ beñzer
Ağaçları³⁴¹ kamu tūbāya beñzer

³²⁹ 182^b her yirde: 407^b 'ālemde İHE, VMK/

³³⁰ 183^b didi: 409^b okur İHE, VMK/

³³¹ 184^b danuqluq: 408^b tanuqluq İHE/

³³² 408^b virür: 408^b verür TD/

³³³ 184^b Rabb-i: 408^b ferd İHE/

³³⁴ 184^{ab} Beyit, VMK'de atlanmıştır. İHE'de 183^{ab} ile 184^{ab} (408^{ab} - 409^{ab}) yer değiştirmiştir (Alpay Tekin, 1992: 334).

³³⁵ 410^b cüş: 185^b çüş TD/

³³⁶ X: Ol bāğ sıfatı kim anda meclis kırışları beyān ider İHE/ TD'de oldukça bozuk bir yazıyla kırmızı mürekkeple yazılmış bir başlık vardır.

³³⁷ 186^a vaktin: 411^a vakti İHE/

³³⁸ 411^b bāğī: 186^b bāğ TD/

³³⁹ 187^a hevāsı: 412^a fezāsı İHE, VMK/

³⁴⁰ 187^a cennetü'l-me'vāya: 412^a cennet-i me'vāya İHE/

³⁴¹ 412^b ağaçları: 187^b ağaçlar[ı] TD/

Ꞑamu Őaĥrâları güldür benefşe
Tolu reyĥân u sünböldür benefşe

Aĥaçlar çevresi yaşıl çemenden
Gül-i³⁴² nesrîn ü³⁴³ 'abhar nesterenden³⁴⁴

İHE 192 190. Őaĥâyık lâle nergis³⁴⁵ ergavândur
Semen süsen³⁴⁶ emîr-i 'aŐıĥândur

Aĥaçlar diplerinde çeşme-sârî³⁴⁷
Tamâm uçmaĥdaĥı kevŐer bıñârî³⁴⁸

Aĥar her güşesinde Őâdrevânî³⁴⁹
MuŐaffâ mu'tedil âb-i³⁵⁰ revânî

TD 10^b 193. Nesîmi cânlara râĥat baĥıŐlar
Hevâsı Őayruya Őıĥĥat baĥıŐlar

Çiçekler var kim ol³⁵¹ büstân³⁵² içinde
ĥayâlî mün'akisdür cân içinde

Şuyı ser-çeşme-i³⁵³ ĥayvâna beñzer
Hevâsı ravza-i rıdvâna beñzer

196. Aĥılur gülleri her dem hemîşe
Çiçeĥi tâze vü ĥurrem hemîşe

³⁴² 414^b gül-i: 189^a gül-ü TD/

³⁴³ 414^b ü: 189^b - TD/

³⁴⁴ 189^b nesterenden: 414^b nesterinden VMK/

³⁴⁵ 415^a nergis: 190^a nerges İHE, TD/

³⁴⁶ 190^b süsen: 415^b süŐen İHE, VMK/

³⁴⁷ 191^a çeşme-sârî: 416^a çeşme-zârî İHE/

³⁴⁸ 191^{ab} Beyit, VMK'de atlanmıştır (Alpay Tekin, 1992: 335).

³⁴⁹ 192^a güşesinde, Őâdrevânî: 417^a güşede, Őâdrevânî VMK/

³⁵⁰ 417^b âb-i: 192^b âb u TD/

³⁵¹ 419^a var kim ol: 194^a vardur ol kim TD/

³⁵² 194^a büstân: 419^a bustân İHE, VMK/

³⁵³ 420^a ser-çeşme-i: 195^a ser-çeşmesi TD/

*Şabā açmış yüzini gül-sitānuñ

Getürmiş zīnetini būsitānuñ

Ter olmuş jāleden güller yañağı

Ƙokusından mu ‘aţtar cān dimāğı

199. *Reyāhīn reşk iderler güllerinden

Cehān ğulğul Ƙolar bülbüllerinden

*Şanavber serv ile bāzār iderler

Şükūfe aƘçalar işār iderler

VMK 18^a

OƘur bülbül hezārān dāsitanlar

Aĝaçlar ğölgesinden³⁵⁴ sāye-bānlar

202. *Ne dürlü kim yimişler var cehānda

Dükelinüñ aĝacı vardur anda

*Zeberced ĥurdesidür sebze-zārı

Ĝül-efşānlık Ƙılur bād-ı bahārī

*Hevāsı tende cānı tāze eyler

Ĝöñül ĥurrem revānı tāze eyler

205. *Ƙuru şular söĝütler diplerinde

Ƙurulmuş süciler bol küplerinde

*Muţayyeb Ƙopraĝında müşĝ ü ‘anber

Mürekkeb mīvesinde şehd ü şeker

³⁵⁴ 426^b ğölgesinden: 201^b ğölgesinde TD, VMK/

Teferrüc³⁵⁵-gâhı çok durur³⁵⁶ bî-gâyet³⁵⁷

Temâşası müferrihdür³⁵⁸ be-gâyet

208. Melâletlü varursa hurrem³⁵⁹ olur

Giderse³⁶⁰ güşşalular bî-gam³⁶¹ olur

*İrem bâğı şıfat handân hemîşe

Yavuz gözler ırağ andan hemîşe

*Cehan halkı dükeli hâş u 'âmı

İdinmişler anı 'işret maqâmı

211. Dükeli meclisüñ anda yarağı

Şanasın ol-durur firdevs bâğı

XI Şıfat-ı bâğ-ı meclis³⁶²

O bâğ içinde bir³⁶³ meclis kurulmuş

İrem bâğına beñzer taht urulmuş³⁶⁴

XIX *Cevâb-ı meftül

TD 11^a

Konukluk şofrası çün götürüldi

Konuklar³⁶⁵ cümlesi evden sürüldi

³⁵⁵ 432^a teferrüc: 207^a teferrüç TD/

³⁵⁶ 207^a çok durur: 432^a çokdur İHE, VMK/

³⁵⁷ 207^a bî-gâyet: 432^a bî-nihâyet İHE, VMK/

³⁵⁸ 432^b müferrihdür: 207^b müferrehdür TD/

³⁵⁹ 208^a hurrem: 433^a bî-gam İHE, VMK/

³⁶⁰ 208^b giderse: 433^b görürse İHE/ 433^b görür hem VMK/

³⁶¹ 208^b bî-gam: 433^b hurrem İHE, VMK/

³⁶² XI: Ol bâğ içindeki meclis şıfatın beyân ider İHE/ TD'de kırmızı mürekkeple ve oldukça bozuk bir yazıyla yazılmış başka bir başlık vardır.

³⁶³ 437^a bir: 212^a bu TD/

³⁶⁴ 212^{ab} kurulmuş, urulmuş; 437^{ab} kırılmış, urulmuş VMK/

³⁶⁵ 1004^b konuklar: 212^b konukluk TD/

- İHE 230 214. Şifâ irdi³⁶⁶ çü Hâk³⁶⁷ luṭfi yöninden³⁶⁸
Yire döküldi³⁶⁹ ol kırtlar³⁷⁰ teninden
- Perâkende olup birkaç zamânlar
Tağıldılar beyâbân içre bunlar³⁷¹
- VMK 40^b 1007. Gezüp³⁷² şahrâ vü yazı tağ içinde
İrişdiler³⁷³ meger bir bâğ içinde
217. Var-idi bir büyük hōş³⁷⁴ tut ağacı
Alurdı serv-i cennetden harâcı
- Budaqları tolu yaprağı tâze
Boyun egmezdi serv-i ser-firâze
- Dibinde çeşme var³⁷⁵ öñinde³⁷⁶ meydân
Kamu şahrâları³⁷⁷ sebz ü gülüstân
220. Gelüben kamu ol ağaca üşdi
Ki her³⁷⁸ bir³⁷⁹ yaprağına³⁸⁰ on kırt³⁸¹ düşdi³⁸²
- Niçe gün ittifākī aç idiler³⁸³
Yimekten³⁸⁴ bî-nevâ muhtâc idiler³⁸⁵

³⁶⁶ 214^a irdi: 1005^a verdi VMK/

³⁶⁷ 1005^a Hâk: 214^a halk TD/

³⁶⁸ 1005^a yöninden: 214^a yanından TD/

³⁶⁹ 214^b döküldi: 1005^b dökildi VMK/

³⁷⁰ 1005^b kırtlar: 214^b kırdlar TD/

³⁷¹ 215^b bunlar: 1006^b anlar İHE, VMK/

³⁷² 216^a gezüp: 1007^a gezip İHE/

³⁷³ 1007^b irişdiler: 216^b erişdiler TD/

³⁷⁴ 1008^a hōş: 217^a - TD/

³⁷⁵ 219^a var: 1010^a vü İHE, VMK/

³⁷⁶ 1010^a öñinde: 219^a öñünde TD/

³⁷⁷ 1010^b şahrâları: 219^b sahrâları TD/

³⁷⁸ 220^b her: 1011^b - İHE/

³⁷⁹ 1011^b bir: 220^b - TD/

³⁸⁰ 220^b yaprağına: 1011^b yaprağa İHE, VMK/

³⁸¹ 1011^b kırt: 220^b kırd TD/

³⁸² 220^b düşdi: 1011^b yapuşdı İHE/ yapışdı VMK/

³⁸³ 1012^a idiler: 221^a yediler TD/

Yidiler³⁸⁶ yaprağın hep³⁸⁷ cümlesin³⁸⁸ pāk
Dükelin urdılar ne cüft ü³⁸⁹ ne³⁹⁰ tāk³⁹¹

223. Kaçan şafra ödinden mi' de kaynar³⁹²
Buğârından yeliñ beyni de³⁹³ oynar³⁹⁴

TD 11^b Kuru etmek³⁹⁵ olur pālūde-i³⁹⁶ ter
Yinür ol dad ile yinmeye³⁹⁷ şekker

Toyınca³⁹⁸ yidiler ol tut ağacın
Çü toqla şayru yig³⁹⁹ ölmekden acın

226. Şükūfe dökdiler⁴⁰⁰ cümle be-yek-bār
Acıkmış çok yise siñmez meşel var

İHE 231 Yiyesi siñmese⁴⁰¹ şiltāk⁴⁰² iderler
Şoñı geñsüzün⁴⁰³ istifrag iderler

Meşeldür çok⁴⁰⁴ yimegün imtilası
Acın ölmekden artuğdur belası

³⁸⁴ 221^b yimekten: 1012^b yimekte VMK/

³⁸⁵ 1012^b bī-nevā, idiler: bī-nevā vü, idi[ler] 221^b TD/

³⁸⁶ 1013^a yidiler: 222^a yediler TD/

³⁸⁷ 222^a hep: 1013^a hem İHE/

³⁸⁸ 1013^a cümlesin: 222^a cümlesi TD/

³⁸⁹ 1013^b cüft ü: cift İHE/ 222^b ceft-i TD/

³⁹⁰ 1013^b ne: 222^b [y]ā TD/

³⁹¹ 1013^b tāk: 222^b pāk TD/

³⁹² 1014^a kaynar: 223^a kayn[ar] TD/

³⁹³ 1014^b beyni de: beyinde VMK/ 223^b beynide TD/

³⁹⁴ 1014^b oynar: 223^b TD/

³⁹⁵ 224^a etmek: 1015^a ağaç VMK/

³⁹⁶ 1015^a pālūde-i: 224^a pālūde vü TD/

³⁹⁷ 1015^b ol dad ile yinmeye: kim yinmez ol tad ile İHE/ 224^b yenür ki dad-ile yinmez ü TD/

³⁹⁸ 1016^a toyınca: 225^a toyunca TD, VMK/

³⁹⁹ 1016^b yig: 225^b yeg TD, VMK/

⁴⁰⁰ 1017^a dökdiler: 226^a dikdiler TD, VMK/

⁴⁰¹ 227^a siñmese: 1018^a sinmeye İHE/

⁴⁰² 227^a şiltāk: 1018^a şiltäg İHE, VMK/

⁴⁰³ 1018^b geñsüzün: 227^b gelsüz[in] TD/

⁴⁰⁴ 1019^a çok: 228^a çün TD/

VMK 41^a 1020 229. Gügül bağladı andan ol şükûfe
Kim andan toptoludur Yezd⁴⁰⁵ ü⁴⁰⁶ Kûfe

Ṭonandı kat kat ol⁴⁰⁷ kırtlar gügülden
Nitekim gül geyer⁴⁰⁸ kaftān dügülden

Gügül den şarınup cümle kefenler
Gügül içinde soñ oldılar anlar

232. Kişi kim bir işi sevdā ider ol
Pes⁴⁰⁹ ol sevdā ile başdan⁴¹⁰ gider ol

Cihān⁴¹¹ hırşı kamu mekr-ile fendür⁴¹²
Soñı çün ‘ākıbet bir kat kefendür

Pes⁴¹³ andan soñra bir kaç⁴¹⁴ düzd⁴¹⁵ ü nebbāş
Kefen uğrılarını Cimrī vü⁴¹⁶ kallāş

SONUÇ

1. Oğuz Türkçesine dayalı olarak gelişen ve XIII ile XV. yüzyıllar arasında yazı dili olarak kullanılan Eski Anadolu Türkçesiyle eser veren müelliflerden biri olan Ahmed-i Dâî'nin doğum tarihi ve yeri hakkında kaynaklardaki bilgiler farklılık gösterse de, XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı ve Germiyanlı olduğu düşünülür. Ayrıca şair Osmanlılar ile de yakın ilişkiler kurmuştur. Çok sayıda eser veren Dâî'nin eserlerinin sayısı hakkında araştırmacıların farklı görüşleri olmuştur. Dâî'ye ait olmayan bazı eserlerin ona atfedilmesi, müellifin verdiği eserlerin sayısı hakkında sunulan görüşlerin farklı olmasının nedenidir.

2. Ahmed-i Dâî'nin kaynaklarda adı en çok anılan, en ünlü eseri Çengnâme adlı tasavvufî mesnevisidir. 808H./1406M. yılında tamamlanan ve Emir Süleyman'a (ö. 1411) sunulan eserin

⁴⁰⁵ 1020^b Yezd: 229^b TD/

⁴⁰⁶ 229^b ü: 1020^b - VMK/

⁴⁰⁷ 1021^a ol: 230^a o TD/

⁴⁰⁸ 1021^b geyer: giyer VMK/ 230^b geyür TD/

⁴⁰⁹ 232^b pes: 1023^b hem İHE, VMK/

⁴¹⁰ 232^b başdan: 1023^b işden İHE/

⁴¹¹ 233^a cihān: 1024^a cehān İHE, VMK/

⁴¹² 1024^a fendür: 233^a eldür TD/

⁴¹³ 234^a pes: 1025^a uş İHE, VMK/

⁴¹⁴ 1025^a bir kaç: 234^a niçe TD/

⁴¹⁵ 1025^a düzd: 234^a derd TD/

⁴¹⁶ 1025^b vü: 234^b - TD/

gerçek değeri, kaynaklardaki yanlış bilgiler nedeniyle uzun bir müddet boyunca anlaşılammıştır. Eski Anadolu Türkçesinde tüm yönleriyle belirgin bir imla olmadığı için eser adının *c* (cim) ile yazılıp tezkirecilerce nakledilmesi, eserin mâhiyeti hakkında yeterli bilgi verilmemesi gibi nedenler, eserin konusunun cenk, savaş olduğunun düşünülmesine yol açmıştır. Bir diğer bilgi yanlışlığı da eserin doğrudan başka müellife ait yine savaş konulu bir eserle karıştırılmış olmasıdır. Eser üzerine yapılan kapsamlı çalışmalar, bu gibi bilgi yanlışlıklarına son vermiş ve eserin gerçek değerini göstermiştir. Ayrıca eserin günümüze ulaşabilmiş üç nüshasında, eser adının *Çengnâme* olarak başlıkta zikredildiği tek nüsha yeni bulunan nüshadır.

3. Çengnâme'nin, İsmail Hikmet Ertaylan ve Vasfî Mahir Kocatürk'ün adlarıyla da anılan, Burdur ve Konya İzzet Koyunoğlu nüshaları olmak üzere, günümüze kadar ulaşabilmiş iki nüshası biliniyordu. Araştırmacılarca bir adet de Sivas'ta, Ziya Karal'da olduğu belirtilen bir nüsha vardır. Ancak bu nüshayı hiçbir araştırmacının görme fırsatı bulamadığı da çalışmalarda belirtilmiştir. Çengnâme'nin yeni nüshası oldukça eksiktir. Bu nedenle Ziya Karal'da olduğu söylenen bu nüshanın bizim bulduğumuz nüsha olmadığını düşünmekteyiz. Çengnâme'nin, tarafımızca kütüphaneler dışında eksik bir nüshası daha tespit edilip şahsi kitaplığımıza eklenmiş ve bu sayede eserin günümüze ulaştığı kesinlik kazanmış olan üçüncü nüshası da bulunmuştur. Böylelikle hem Türkoloji sahasını hem de diğer birçok sahayı ilgilendiren ve az sayıda nüshası olduğu bilinen nadir eserlerin kütüphaneler dışında da nüshalarının hâlâ bulunabileceğine dikkat çekilmiştir.

4. Çengnâme'nin, cildinden kopmuş halde bulunan ve 11 varaktan ibâret olan yeni nüshasının yazı, kağıt ve dil özelliklerinden XVI. yüzyılda yazılmış olabileceği tarafımızca tahmin edilmiştir. Bu tarih tahminini temellendirmek için yeni nüshada rastlanılan filigran araştırılmış ve hemen hemen aynı bir filigranın daha önceki bir makalede 1517 yılına ait bir belgenin üzerinde de bulunduğu bilgisine ulaşılmış, bu sayede nüshanın XVI. yüzyıla ait olabileceği tahmini temellendirilmiştir. Böylece Türkoloji sahası için eşsiz kaynaklar olan yazma eserlerdeki filigranlara, Türkoloji araştırmalarında da başvurulmasının gerekliliği dile getirilmiştir.

5. Çengnâme'nin yeni nüshasında, müstensihin imla konusundaki bilgisizliğinden kaynaklanan hatalar yaptığı tespit edilmiştir. Müstensih, Arapça ve Farsça bazı sözcükleri bozmuş, kimi yerde bu dillerdeki sözcüklerle kimi yerde de Türkçe başka sözcüklerle yer değiştirmiştir. Bazı beyitlerde veznin bozulmasına neden olan müstensih, kimi yerde de kullandığı sözcüklerle İHE ve VMK nüshalarındaki vezni bozan kullanımları onarmıştır.

6. Çalışmamızda bu bilgilerden sonra, Çengnâme'nin 11 varaktan ibâret yeni nüshanının metni, Gönül Alpay Tekin'in çalışmasında verilen İHE ve VMK nüshalarının metniyle karşılaştırılmış, çok sayıdaki nüsha farkı dipnotlarla gösterilmiş, yeni nüshadaki bazı eksik beyitler İHE ve VMK nüshalarından metne eklenmiş ve yeni nüshada bulunan, hem edebi yönden hem de dönemin dil özellikleri bakımından daha doğru olan kimi kullanımlar sayesinde Çengnâme'nin metnine katkı sağlamaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed-i Dâi yz., *Çengnâme*, Talha Dilben Ktp.
- AKAR, Ali (2018). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ALPAY, Gönül (1972). "*Çengnâme'de Musikî Terimleri (Perde, Nağme, Makam, Seyir, Şube, Terkip, Âvâz)*", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi, Cilt: X, s.s. 83-132.
- ALPAY, Gönül (1973). *Ahmed-i Dâ'î And His Çengnâme*, (Edited by Şinasi Tekin), Harvard University Printing Office.
- ALPAY TEKİN, Gönül (1992). *Çengnâme Ahmed-i Dâ'î*, Harvard University.
- ATEŞ, Ahmed (1948). "*Burdur-Antalya ve Havalisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe, Arapça Ve Farsça Bazı Mühim Eserler*", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3-4, s.s. 171-192.
- AYDIN, Cengiz; Gülseren Aydın (1992). "*Batlamyus*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Cilt: 5, s.s. 196-199.
- BRIQUET, Charles - Moïse (1907). *Les Filigranes: Dictionnaire Historique des Marques de Papier des leur Apparition vers 1282 Jusqu'en 1600 Tome Premiere A-Ch*. Geneve: W. Küdnig und Fils.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (2018). *Türk Mesnevî Edebiyatı Sultan İkinci Murad Devri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÇETİN, Abdülbaki (2004). "*Ahmed-i Dâ'î'ye Atfedilen Yüz Hadis Tercümesi Üzerine*", İlmî Araştırmalar, Sayı: 18, s.s. 25-30.
- ÇETİN, Abdülbaki (2006). "*Ahmed-i Dâ'î'nin Farsça Öğretmek Amacıyla Yazdığı Bir Eser: Müfredât*", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 20, s.s. 113-128.
- ÇETİN, Abdülbaki (2007). "*Ebu'l-Leys Semerkandî Tefsirininin Türkçe Tercümesi Üzerine*", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 22, s.s. 53-101.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2012). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 29.b., Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2014). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 14.b., Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERSOY, Osman (1963). "*Bursa'da Kağıt Fabrikası Meselesi (XV.-XVI. Yüzyıl)*", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt: 22, Sayı: 1-2, s.s. 101-115.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1952). *Ahmed-i Dâ'î Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- GACEK, Adam (2017). *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, Çev.: Ali Benli, M. Cüneyt Kaya, İstanbul: Klasik Yayınları.
- GÜLDAŞ, Ayhan (1993). "*Çeng*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Cilt: 8, s.s. 268-269.

KARASOY, Yakup (2013). *Sirâcü'l Kulûb*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1054.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir (2018). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi: Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, (Ed. Ömür Ceylan), 5.b., İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.

KOLERKILIÇ, Ekrem (1958). *Osmanlı İmparatorluğunda Para*, Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.

KORTANTAMER, Tunca (1977). "*Ahmed-i Dâî ile İlgili Yeni Bilgiler*", *Türkoloji Dergisi*, C: VII, s.s. 103-138.

KÖKSAL, Mehmet Fatih; Mücahit Kaçar, Mevlüt İlhan (2018). *Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul: Kesit Yayınları.

KUT, Günay (1989). "*Ahmed-i Dâî*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 2, s.s. 56-58.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1995). "*Elkâb*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C: 11, s.s. 51-54.

ÖLÇER, Cüneyt (1968). *Yıldırım Bayezid'in Oğullarına Ait Akçe ve Mangırlar*, İstanbul: Yenilik Basımevi.

SAHİLLİOĞLU, Halil (1989). "*Akçe*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 2, s.s. 224-227.

SARAÇ, Elif (2012). "*Kâğıdın Gizli Kimliği: Filigran*", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1, s.s. 323-330.

SERTKAYA, Osman Fikri (1989). "*Ahmed Fakih*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 2, s.s. 65-67.

ŞAHİN, Hatice (2015). *Eski Anadolu Türkçesi*, 4.b., Ankara: Akçağ Yayınları.

TEL, Hatice (1997). *Çengname (transkripsiyonlu metin ve tahlil)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Kapı Yayınları.

TOLASA, Harun (1982). "*15. yy. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri*", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, s.s. 1-14.

TÜRK, Vahit; Şaban DOĞAN; Yasin ŞERİFOĞLU (2012). *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*, 2.b., İstanbul: Kesit Yayınları.

ÜNVER, A. Süheyl (1962). "*XV. nci Yüzyılda Türkiye'de Kullanılan Kağıtlar ve Su Damgaları*", *Belleten*, Cilt: XXVI, Sayı: 104, s.s. 739-762.

ÜNVER, İsmail (1986). "*Mesnevi*", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II: Divan Şiiri*, Cilt: LII Sayı: 415-416-417, s.s. 430-563.

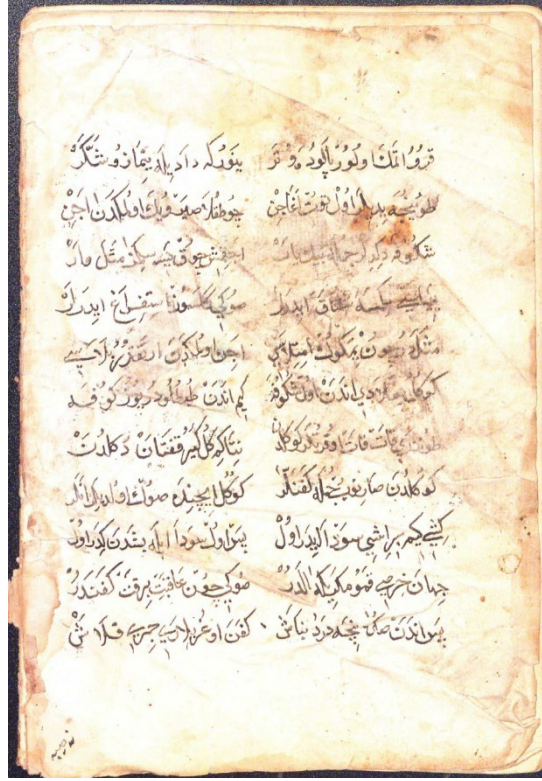
Wasserzeichenkartei Piccard, <<https://www.piccard-online.de>>, (ET: 25.10.2018).

[2a/1b]

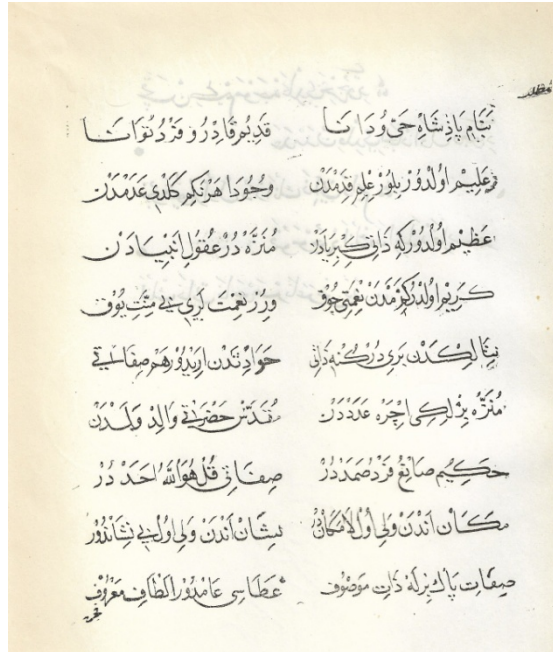

[3a/2b]

[111b]

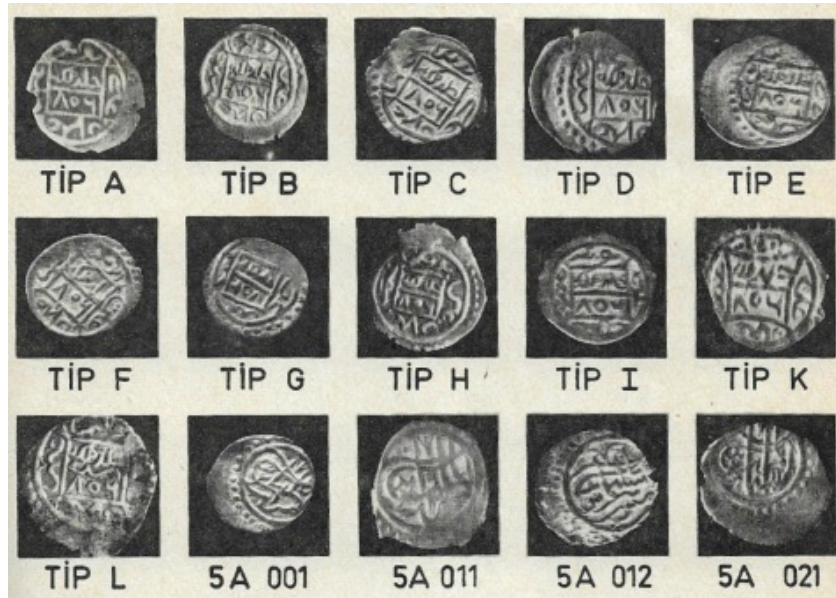
EKLER

Ek1: İHE (Burdur) nüshasının giriş sayfası (Ertaylan, 1952).

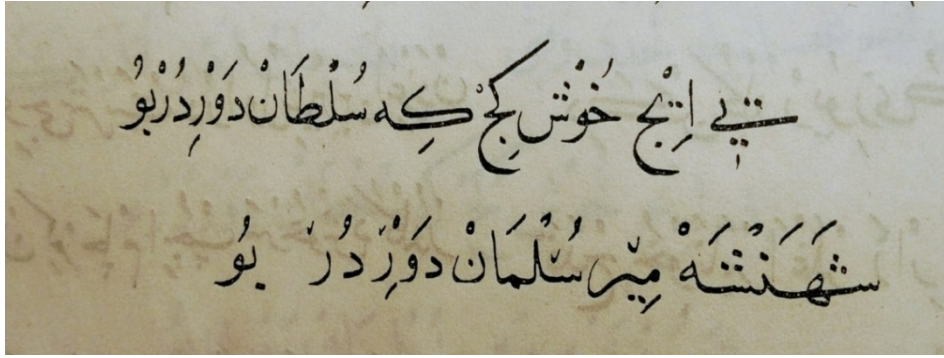
Ek2: VMK (Koyunoğlu) nüshasının giriş sayfası (Alpay Tekin, 1973)

Ek3: Çengnâme'nin sunulduğu Emir Süleyman tarafından bastırılmış, 806H./1403M. cülus tarihini taşıyan ve *Emir Süleymān bin Bāyezīd* şeklinde tuğra bulunan darp mahalsiz bazı gümüş akçeler (Ölçer, 1968: 117).

Ek4: Emir Süleyman dönemine ait gümüş sikke (Sahillioğlu, 1989: 226).

Ek5: Çengnâme'nin XV. bölümünde yer alan, çengin ağzından Emir Süleyman'a hitâben yazılmış bir terci-i bendin vâsita beyiti:

Yi iç hōş giç ki sultān devridür bu

Şehenşeh Mîr Sül[ey]mān devridür bu (Ertaylan, 1952; Alpay Tekin, 1992: 70).

Ahmed-i Dâî bu beyitte yalnız Emir Süleyman'ı övmemiş, aynı zamanda önemli bir sultanlık alâmeti olan ve çeşitli kaynaklardan bazı fotoğraflarını da verdiğimiz sikkelerini 806 (1403) yılında kestiren Emir Süleyman'ın himâyesi altında oluşmuş zengin ve hareketli sosyal ortamın da âdetâ bir portresini çizmiştir.